

A piaristák részvétele a szabadságharcban

(1848 – 49)

revertiók törekvések jegyében a szomszéd népeket gyalázó hangulatokkal – és ez a piaristáknál nem létezett. Ennek a szerzetesrendnek főleg Közép- és Dél-Európában voltak iskolái, nagyon sok országban. Tehát maga az a tény, hogy a mi tanáraink egy olyan szerzetesrend papjai voltak, amely nemzetközi, meghatározta, hogy a nevelésben az uszító, másokat lebecsülő hangot soha nem ismerték, soha nem használták. A hazaszeretnek ezt a tisztességes módját hordom a véremben azóta is, és ezt tőlük kaptam.” (Örkény István)

A Gondviselés megnyilatkozása, hogy ez a tanító rend a II. világháború utáni nehéz időkben legalább két gimnáziumában megmaradhatott, működhetett. Megőrizhette azt a szellemet, értékeket és azokat a hagyományokat, melyekből 1990 után több egykori iskolája újra sarjadhatott.

Aki napjainkban Ipolyág felől közelíti meg Lévát, szelíd domboldalakra fölkapaszkodó keskeny országúton ér a város fölé. Először a temetőt pillantja meg, amely a város fölötti dombon áll. Ez a temető olyan, mint egy öreg vidéki kert. Hatalmasra nőtt fák árnyékolják, mély csönd uralja, mesél benne a múlt. A régi sírkövek hirdetik és őrzik a halottak néma méltóságát, és vallanak: már csak ez az a hely, amely zömében magyar. Az idős gesztenyefák alatt, egy kovácsolt vas kerítéssel övezett sírkertben nyugsznak az egykori piarista szerzetesek, akik – fogadalmukat követve – emberöltőkön át építettek egy lelki és szellemi világot tanítványaikban, és ugyanitt, körülöttük pihen sok hajdani diákjuk is, akik megpróbálták a tanáraiktól kapott tisztességgel élni. Adj, Uram, országodban méltányos helyet és örök békét számukra. Nem rajtuk múltott, hogy világok és életformák hulltak, és helyükbe újak léptek a múlt idő során.

A 18. sz. végén lezajlott forradalom Európa-szerte nagy átalakulásokat eredményezett. Mindenelőtt felvetette a megoldásra váró társadalmi problémákat és megteremtette a legújabb kor nacionalizmusát. Hatására Európa népei föleszméltek s a saját nemzeti nyelvük diadalát, nemzeti műveltségük és államterületük kiépítését tűzték ki elérendő célként maguk elé. A nemzeti létért vívott küzdelemből a magyarság is kivette a részét. A harc nem nagy reményekkel kecsegtethetett, mert kulturális, társadalmi és gazdasági elmaradottság, szolgasorsban sínylő jobbágymilliók, a Habsburg abszolutizmust kiszolgáló, Bécs pompájában sütkérező aulikusok, egyre inkább öntudatosodó nemzetiségeink stb. jellemezték azt a kort, amikor kevesek erőfeszítésével megindult a magyar reformmozgalom. A reformkor hosszú, szívós harca s előkészítő munkája vezette el a magyarságot 1848. március 15-hez.

[A reformkor küzdelmei a nemzeti művelődésért]

Ebbe a szellemi-lelki előkészítésbe, a töröktől felszabadult s még mindig elalélt magyarság öntudatra ébresztésébe a 18. sz. derekán Bajtay Antaltól és Cörver Jánostól korszerűsített piarista iskolák is bekapcsolódtak. A régi tanrendszer kötöttségétől felszabadult, megreformált piarista iskolák emelték a magyar közoktatást a külföldi, profán tudomány színvonalára.¹ Tanrendszerünk tengelyébe a nemzeti nyelvet, a hazai történelmet s a reáltárgyakat állították. A piarista iskolák latinus műveltségű egykori tanítványa, a nemzeti haladás híve, Orczy Lőrinc br. még elítélte a „tubuson eget kémlelő tunya seregnek”, Kalazancius fiainak természettudományos képzését.² A felvilágosodás eszméitől megérintett piarista rend azonban a nagy nemzeti célok érdekében a gáncsoskodásokon éppúgy túltette magát, mint akárhányszor a Ratio Educationis előírásain. Az első és a második Ratio Educationis korában, amikor a bécsi abszolutizmus állandóan készen állt minden nemzeti reformtörekvés elnyomására, ámbár a rend szegénységében rászorult az udvar jóindulatú anyagi támogatására, mégis megalkuvást nem tűrő módon szállt síkra a nemzeti nyelv és a nemzeti műveltség diadaláért. A harcnak, melyet a nemzetállam megvalósulásának e fontos

¹ ECKHARDT Sándor, *A francia forradalom eszméi Magyarországon*, Bp., 1924, 165–167.

² Uo.

alappilléreiért az iskola falain belül vívtak meg, Koppi Károly (†1801) történet-tudós, Pállya István (†1802) a magyaros irányú iskoladráma művelője, Révai Miklós (†1807) a legnagyobb magyar nyelvész, Horányi Elek (†1809) irodalomtörténetíró, Szablik István (†1816) természettudós, Dugonics András (†1818) az *Etelka* szerzője, a matematika műszavak megmagyarosítója, a magyar nemzeti eszmének könyveiben és tanári székén lánglelkű bajnoka, Benyák Bernát (†1829) az iskoladráma művelője, Bolla Márton (†1831) történetíró, Simai Kristóf (†1833) színműíró stb. voltak az élharcosai. Az ő nyomukban jártak a névtelen hősök, akik a messze kivilágító nagyokkal együtt minden alkalmat megragadtak, hogy abban a korban, amikor hazaárulásszámba ment a magyar nyelvű tanítás, nemzeti nyelven csöpögtessék a rájukbízottak lelkébe a maguk elnyomást nem tűrő hazafias szellemét.

Érthető, ha a lázas reformkor fizetett bécsi ágensei állandóan figyelték a piarista iskolák működését. Kuruc szellemük gyakran okozott nekik kellemetlenséget. I. Ferenc 1813. május 17-én kelt leiratában az udvari kancelláriával vizsgálatot indított a pesti piarista gimnázium ellen, mert ott hír szerint kizárólag magyar nyelven tanítottak, s feleletet kért, hogy ez szokásban van-e más piarista gimnáziumban is.³ Ehhez hasonló vádakkal még többször kényszerítették védekezésre a piaristákat. Reviczky kancellár 1833-ban a szegedi piarista gimnázium ügyében kért jelentést Laitsák Ferenc váradi püspöktől s tankertületi főigazgatótól. A *Jelenkor* c. folyóirat ugyanis olyan hírt közölt, hogy a szegedi piaristák lyceumában a nyilvános vizsgálatok magyarul folytak s a tanárok túlnyomóan nem latinul, hanem magyar nyelven tanítanak. A főigazgató jóindulatú jelentésben válaszolt a kancellárnak, s intézkedett, hogy a szegedi piaristák a vizsgákat latinul tartsák.⁴ I. Ferenc halála s V. Ferdinánd trónralépése semmit sem változtatott a bécsi udvar magatartásán. 1837-ben az új uralkodó sajátkezű aláírásával ellátott levélben érdeklődött gr. Pálffy Fidél kancellárnál ismét a pesti piarista gimnáziumban a magyar nyelv körül előforduló „visszaélésekről”.⁵ A piarista szellem a feljelentések, vádaskodások ellenére is a régi maradt, amit nagynevű rendtársunk, Dugonics András úgy fogalmazott meg 1783-ban, hogy „*az országot legjobban lehet megtartani, ha a ruhát és a nyelvet megtartják*”.⁶

A reformországgyűlések hangulata, az elért részletsikerek és Kossuth varázsa nem maradhatott hatás nélkül a piaristákra sem. Ezt bizonyítja az a nagyarányú vizsgálat, melyet V. Ferdinánd 1837. június 11-én kelt leirata értelmében a

pesti gimnáziumra is kiterjesztettek. A vizsgálat oka Pest megye május 22-én tartott gyűlésén hozott határozat volt, aminek alapján gyűjtést indítottak a bebörtönzött Kossuth családja számára. A feljelentések szerint a pesti piarista gimnázium alsó osztályában tanító tanárok is részt vettek a gyűjtésben. Adakozásra szólították fel tanítványaikat, és gyűlöletet csöpögtettek lelkükbe a kormányzat iránt. A rendfőnökhöz intézett másik leirat pedig Godinger Jusztin, a IV. grammatikai osztály tanára ellen tartalmazott súlyos vádakat. E szerint Godinger a gondjaira bízott ifjúság előtt meggondolatlan kijelentéseket tesz, tanítványait arra buzdítja, hogy mindig magyarul beszéljenek, igaz magyaroknak vallják magukat s Magyarország jogait és kiváltságait állandóan tartsák szem előtt. Mint Steinbach Ferenc, a királyi jogügyek igazgatójának a kancellárhoz küldött jelentéséből megtudjuk, a szemfüles rendőrállam Godinger egyik tanítványának, ifj. Sennyei Pál bárónak (később tárnokmester és országbíró) a házi rajztanárától, Müller Jánostól értesült a fentebbi hírekről.

Ezek a jelentések ismét védekezésre kényszerítették a rendfőnököt, aki gróf Cziráky Antal országbíróhoz küldött jelentésében tagadta a vádakat. Az alsóbb osztályok tanárait ért támadással kapcsolatban arra hivatkozott, hogy ha igazak volnának, akkor a népes pesti iskolából valaki már föltétlenül jelentette volna neki. Az érdekelt tanárokat kihallgatta s ezek kijelentették, hogy Kossuthnak még a nevét sem ejtették ki egész esztendőben. Semmivel sem hatásosabbak azok az érvek, melyekkel Godingert vette védelmébe. Az általa lefolytatott vizsgálat eredményeként be kellett ismernie, hogy Godinger ajánlotta ugyan a magyar nyelv tanulását, mert ez is a rendes tantárgyak közé tartozik, s ha valaki a magyar nyelvből másodrendű osztályzatot kap, nem léphet a felsőbb osztályba. Tehát a jószándék s a felelősségérzet vezette tanítványaival szemben. Ugyanis a magyar nyelv nem tudása kizárja az ifjakat a közszolgálatból. Grosser János rendfőnök több esztendőszemélyes kapcsolataikra hivatkozva arra kérte Czirákyt, hogy pártfogolja a rendet ő felsége előtt, akinek anyagi támogatására állandóan rászorulnak. Sokkal inkább ennek a személyes kapcsolatnak, mint gyenge érveinek köszönhette Grosser, hogy az országbíró jóindulatú jelentésben számolt be a pesti piaristákat ért vádokról Pálffy kancellárnak, s mintegy mentségül rámutatott arra is, hogy a piaristák gondjaira bízott tanulók a legjobbak és legfegyelmesebbek. Pálffy is jóakarója volt a piarista rendnek. Valószínűleg piarista nevelősködhetett a családjában, mint ahogy a nádor fiának, a kis Sándor főhercegnek is piarista volt akkor a nevelője.

A hónapokig tartó huza-vona Cziráky 1837. dec. 28-án, Pesten kelt leiratával végre kedvezően zárult le. Az országbíró közölte a rendfőnökkel, hogy jelentését tudomásul vették, de ő felsége elvárja, hogy a jövőben hasonló panaszokra nem adnak okot. Ezért órák előtt is szigorúan ügyeljenek fel a tanulókra, hogy azok magukra maradván ne folytathassanak veszélyes beszélgetést. Grosser János ilyen értelmű körlevelet küldött a rendházakba s felhívta az igazgatók figyelmét, hogy tanítás előtt az első és második csöngetés között maguk is az is-

³ SZEKFŰ Gyula, *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848*, Bp., 1926, 317.

⁴ KORNIS Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777–1848*, I–II, Bp., 1927, I, 461–462.

⁵ SZEKFŰ, *i. m.*, 412.

⁶ KORNIS, *i. m.*, I, 86.

kolában legyenek, az ifjúságot sohase hagyják magára s a tanárok hetente felváltva őrkdjenek a folyosón.⁷

A pesti piarista gimnázium ilyen magyar szellemben nevelt ifjúsága, amikor 1836-ban a király születésnapján az iskolában szokás szerint latin beszédet mondtak, még aznap beverte a rendfőnök ablakait.⁸ Ez a piarista szellem nevelte a márciusi nemzeti forradalom lelki előkészítőit, a 19. századi magyarság vateszeit: Vörösmarty Mihályt, Bajza Józsefet, Czuczor Gergelyt, Katona Józsefet, Madách Imrét, Virág Benedeket s részben Petőfi Sándort is. Az ilyen piarista iskolákból kerültek ki: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Horváth Mihály, Klauzál Gábor, Mészáros Lázár, Csányi László, Földváry Károly, Klapka György, Mednyánszky László br., Nagy-Sándor József, Perczel Mór, Török Ignác, Vasvári Pál, az 1848-as nemzeti kormány miniszterei, a reformkor vezető politikusai, a szabadságharc hős katonái, a nemzet vértanúi.

A sátoraljaújhelyi piarista gimnázium egykori tanulója, a nemzet bálványja, Kossuth, 1844-ben írt önéletrajzában hálával gondol vissza erre a piarista iskolára, mely a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek diadalrajutása előtt is az egyenlőség szellemében nevelte tanítványait származásra és vallásra való tekintet nélkül: „*Atyám vallásos ember volt – írja Kossuth, – de nem vakbuzgós, sem türelmetlen, tehát teljességgel nem akadt fel azon, hogyha Újhelyben akar iskoláztatni, a piaristákhoz kell jártnia. Én tehát hat évig az újhelyi piaristák gimnáziumának koptattam küszöbét; tanítóim szerettek, mert könnyen tanulva mind a hat éven át első eminens valék; s ha mondanám, hogy ott mégis keveset, vagy semmit sem tanultam, igazságtalan volnék, bár semmi reálist nem tanultam is. A humanisztikus irányú nevelés sajátosságához tartozik, hogy szakemberré nem nevel, tehát úgyszólván semmi pozitív eredményét nem láthatjuk későbbi életünkben e szerint végzett tanulmányainknak, de a lélek általánosan mégis fejlődik, s bizonyos receptibilitással öntetik el az értelmi képesség, szélesebben, terjedtebben, mint az úgynevezett reális irányú nevelésnél.*

Én azt gondoltam, szakembert reális irányú iskola nevel, sokoldalú, művelt férfiút a humanisztikus irányú s ez mint alap nem zárja ki amaszt, mint felépítményt. Én az újhelyi kegyes szerzetesbeliek iskolájára hálával emlékezem.

Sohasem vettem magam s nem vették szülőim észre, hogy vallás tekintetében vagy türelmetlenek, vagy ténitgetők voltak volna; s én, szülőim, kivált igen vallásos anyám vezérlete alatt protestáns szellemirányú gyermek valék, bár oktatóim római szerzetesek.”⁹

Kossuth később is talált módot arra, hogy a piaristák nemzetnevelő értékére rámutasson. A szabadságharc viharában, 1848. október 23-án, amikor Magyar-

⁷ Magyar Országos Levéltár, Magyar Kanecelláriai Levéltár, Acta Praesidialia (A 45), 1837, n° 987, 1185, 1329, 1357, 1509, 1510, 1580, 1607, 1618, 1937.

⁸ SZEKFÚ, i. m., I, 485.

⁹ GRACZA György, *Kossuth Lajos élete és működése*, Bp. 1893, 7.

óváron az uradalmi palota erkélyéről beszélt a Halpiaecon szorongó 4000 főnyi kaszás és villás nemzetörhöz, kívánságára a város piaristái is megjelentek előtte. Kossuth nyájasan fogadta őket és Burián Boldizsár házfőnök üdvözlő szavaira mondott válaszában kijelentette: „*Én ezen szerzetnek mindenkor tisztelője voltam s iránta különös hálával lekötelezve érzem magamat. Azért is őszinte hálával veszem tiszteletüket. Talán nem is tudják az urak, hogy én is növendékük voltam s hogy tudományomat s hazafiúi érzésemet önök, ha nem is egész kiterjedéssel, de legalább első magvait s talpkövet vetették s csepegtették belém; azért is e hasznos szerzet iránt hálás érzéssel lenni meg nem szűnök.*”¹⁰

Míg a nagy tanítványok a reformkorban irodalmi munkásságukkal, mások a politikai élet küzdőterén terjesztették a piarista iskola szellemi örökségét, előkészítették a 48-as vérnélküli forradalmat és megteremtették a magyar nemzetállamot, a piaristák csendben dolgoztak s nevelték az új nemzedéket, mely az elkövetkező megpróbáltatások napjaiban fegyverrel a kezében állt ki a nemzeti ügy védelmére.

Az egykori „tót” rend lélemben már a 18. sz. második felében megmagyarosodott s ettől kezdve tagjai közül sokan cserélték fel magyar hangzásúra idegen nevüket. A nagyrészt nemzetiségi vidékekről toborzódott piarista renden belül a reformkorban és a 48-as nemzeti fellángolás korában tovább folyt ez a magyarosodási hullám. 1820-tól a rend minden tagja tudott magyarul. Ebben a korban lesz majd Polesznből Erdősi, Purgstallerből Palotay, Kulhanekből Rejtényi, Pichből Sárréti, Hartmannból Kemény, Poznyánszkból Lonkay stb. mint ez utóbbi írta a rendfőnöknek 1848. október 6-án, azért, mert „*leghöbb vágyam magyar hazámnak magyar név alatt szolgálni.*”¹¹ Ezekben a sorsdöntő időkben forrt egygé igazán a magyar piaristaság a nemzettel. Világosan mutatja ezt a szellemi harc, melyet maguk is megvíváltak az állandó érdeklődés, amellyel a magyar nyelv diadaláért s a jobbágsors könnyítéséért folyó küzdelmeket kísérték. Az országgyűléseken kivívott nemzeti sikerek örömmel töltötték el őket. A magyar nyelvnek hivatalos nyelvként való elismerésekor, 1844-ben ez az őszinte öröm iratta be a kalocsai piarista gimnázium tanárával, Könyve Alajos „tanodai tollnokkal” a tanári gyűlések jegyzőkönyvébe, hogy „*végre bájjengzetű édes hazai nyelvünk százazrek buzgó fohászain ama fényfokra magát törvény-szerűleg felküzd, miként már fejedelmi szentesítést nyert törvény erejénél fogva nemcsak törvénykezési, de tanítási nyelvvé is köteleztetnék minden honpolgár elismerni...*”¹²

¹⁰ Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (=MPRKL), A magyaróvári rendház levéltára, Historia Domus Óváriensis, liber II, [V 335/10], anno 1848.

¹¹ MPRKL, A magyarországi tartományfőnökség levéltára (=Prov.), Epistolae Nostrorum, 1848 [V 49/65].

¹² MPRKL, A kalocsai rendház levéltára, Protocollum consessuum litterariorum Gymnasii Colociensis, 1844. év, III. ülés. GÁL István, *A kalocsai piarista kollégium története 1765-1860*, Bp., 1938 (Palaestra Calasanciana, 20), 80, 1. jegyzet.

[A márciusi események hatása]

A magyar piaristaságnak a hazai társadalommal való szoros életközössége még hatásosabban nyilvánult meg a nemzeti forradalom és a szabadságharc korában. A márciusi eseményekről, a kivívott eredményekről, amelyek új világ hajnalhasadását, az emberi jogok diadalra jutását, a nemzeti közösségből kiresztett milliók felszabadítását, s a magyar nemzetállam megalakulását jelentették, csak napok múlva értesült az egész ország. A hírt, főként a magyaroktól vidékeken kitörő örömmel fogadták s zenés felvonulásokkal, a nemzeti zászló kitűzésével, gyújtóhatású, tüzes szónoklatokkal ünnepelték a szabadságot. A hivatalos épületekről eltűnt a császári címer, a kétfejű sas helyébe Magyarország címere került s a fekete-sárga színeket nemzeti színekre festették át.¹³ Határtalan volt a nép lelkesedése, s e túlradó örömben osztozott vele a magyar piaristaság is. Zsinóros reverendában, atillában, Kossuth-kalapban és sokan Kossuthszakállal a piaristák is együtt ünnepeltek a néppel, szónokoltak, lelkesítettek. Horváth Pius veszprémi tanár a Nemzeti Újság 1848. május 30-i számában írt cikkében dicsőítette az alkotmányos szabadságot, melyet a közelmúltban vívott ki a nemzet. „A közel mult és örökké emlékezetes napokban visszaküzdötte elrablott jogait, kivívta alkotmányos szabadságát a nemzet. Jognál, szabadságnál nincs szentebb valami...” – írta. De miként a nép nem merült ki a lelkesedéssel, éppen úgy nem volt szalmaláng a piaristák felbuzdulása sem. Kereszttel és karddal a kezükben a küzdőterekre siettek ők is, amikor ezt követelte a fenyegetett haza.

1848 áprilisában az országban mindenfelé szervezték a nemzetőrséget és a férfiak „csoportonként futnak a városházba magukat beírni s az tartja magát szerencsésnek, ki már beíratott”. Egyenruhát nem kaptak „csak a zöld sapka keskeny nemzeti zsinórral körül foglalva s zöld ággal kitűzve s mindegyik vállán a puská mutatták a katonáskodást. Továbbá mindegyiknek bal karján a három színű karkötő is bizonyítja azt” – olvassuk az egykoru Francsics Károly veszprémi iparos naplójában. A nemzetőrök erre a megkülönböztetésre is büszkék voltak. A nép csodálattal vette őket körül, végignézte az őrsereg gyakorlatozásait s az összesereglett nézők között mindennap akadt néhány, aki kedvet kapott a katonáskodásra. A férfiak szemében az sem volt megvetendő, hogy „azon férfi nem is volt kedves a nők előtt, aki nemzeti karkötőt nem viselt”. A lelkesedés mindenkit magával ragadott... „Ahol csak egy rozsdás puská találtattott, az össze szedetett. Kovácsoknál, lakatosoknál öles hosszú fanyélre dárdák csináltattak, hasonló hosszú nyelekre kiegyenesített kaszák vasaltattak, vasvil-

¹³ FRANCICS Károly naplója, 1804-1870: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung., 1550, pp. 268–272. A napló válogatott kiadása: *Kis kamorámban gyertyát gyújték, vál., bev. s. a. rend. Vörös Károly, Bp., 1973.* (A tanulmány készítésekor, 1948-ban a kézirat még özv. Jánosi Józsefné úrnő tulajdonában volt.)

lák, fokosok, balaskák s még tudja Isten, miféle öldöklő eszközök készítették mindenfelé”.¹⁴

Csákó Elek (1818–1869)

Az ilyen fegyverekkel felszerelt nemzetőrökből, akik sokszor fogyatékos öltözetben, mezítláb, egyik oldalukon „facutorával” (kulacs), a másikon tarisznyával indultak a harcokba, varázsolt Görgey katonái zsenije átütő erejű hősöket. Előbb azonban katonákról kellett gondoskodni. Ezt a munkát Kossuth végezte s munkájában lelkes segítőtársakra talált a piaristákban is. A veszprémi nemzetőrség zászlószentelési ünnepén, 1848. április 9-én CSÁKÓS ELEK, a veszprémi piarista gimnázium tanára mutatta be a táborigazgató s rendtársa, HORVÁTH PIUS mondta a szentbeszédet. Prédikációjában ünnepelte a márciusi eszmék diadalát, mely által felszabadult a nemzet a háromszázados elnyomás igája alól; ünnepelte a nemzeti zászlót, mely szabadon lengve arra int, hogyha a szükség úgy kívánja, nem szabad sajnálni a vért a szabadság, az egyenlőség és a testvériség védelmében. Ledőlt a válaszfal nemes és paraszt között, meg kell szűnnie a hidegségnek, a gyűlöletnek a válásfelekezettek között is, mert testvérek vagyunk mindnyájan – hirdeti beszédében. „Most tehát nemzetünk megtartása, jövő boldogságunk és dicsőségünk forog kérdésben, mit eszközölni nekünk, most élő ivadéknak legszentebb hazafiúi tisztünk. Feleljünk Istenért! Feleljünk meg e díszes hivatásnak ifjú és öreg, szegény és gazdag, katolikus és nem katolikus, fogj kezet, hiú szenvedélyeidnek, kislelkű viszálykodásoknak ne áldozd fel honod javát, sőt életét...” Összefogást sürgetett, békére, rendre, testvéri összeforrásra, törvényes engedelmességre, személy- és vagyonszerzésre s a magánkötelességek teljesítésére szólított fel mindenkit a szent cél érdekében.¹⁵ A piaristák közül mások is kivették a részüket a nemzetőrség toborzásából, mégis Csákó és Horváth voltak a legszorgal-

¹⁴ Az idézetek FRANCICS Károly idézett naplójából: pp. 281, 293, 298.

¹⁵ HORVÁTH Pius, *A veszprémi Nemzeti Őrség zászló-szentelési ünnepén tartott egyházi szózat melyet April 9-én 1848 évben a szabad ég alatt elmondott*, Veszprém, 1848. (FRANCICS Károly id. naplójába bekötvé.) Reprint kiadása: *A piaristák részvétele az 1848/49-es szabadságharcban*, szerk. VARGA Miklós, Veszprém, 1998, 47-53.

masabbak. Horváth Pius 1848 júliusában mondott beszédei már sejtették az elkövetkező nehéz időket. Az ősök dicsőségéről, eddigi megpróbáltatásainkról, a kivívott s veszélybe jutott szabadságról beszélt s rendet, fegyelmet kért a nemzetöröktől. Július 23-án a vallás biztató igéjével már a családból való el-

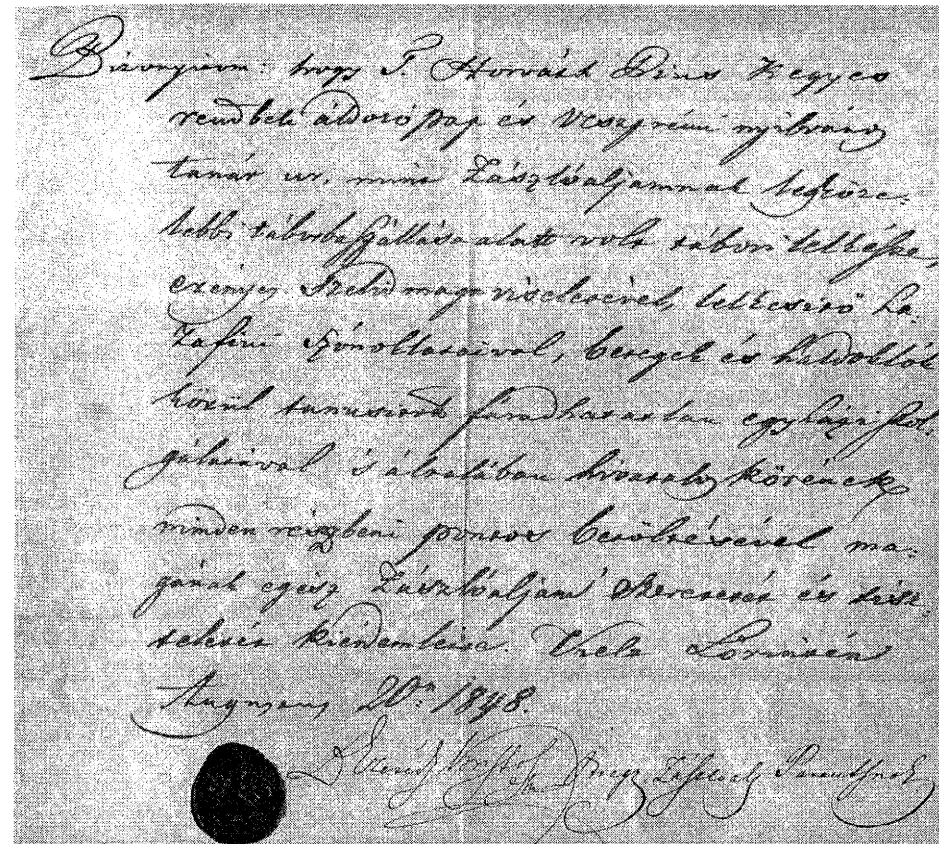
válásról elmélkedett és rámutatott arra, hogy „hitvány ember volna az és nem magyar, ki gyáván visszavonulna most, midőn hazáját, szabadságát, kedveseit veszély fenyegeti. Az nem érdemel hazát, szabadságot, ki értettük, ha kell, vérért utolsó cseppig ontani nem siet. Hisz ám muljék el mi nevünk, csak a féltett, imádott haza legyen halhatatlan, vesszünk el mi, csak a nemzet éljen örökké!”¹⁶ Hasonló szellemben tüzelte honfitársait Csákós is. S hogy az „imádott hazáról s a nemzet életéért” ajkukról elhangzott szavak nem vizetprédikálások voltak, mi sem bizonyíthatná jobban, mint az, hogy a piaristák közül ők szálltak táborba elsőnek, amikor tettekre került a sor. Mindketten tábori lelkészek lettek. Horváth a pápai, Csákós pedig a veszprémi első zászlóaljhoz vonult be. Új munkakörükben tovább folytatták bajtársaik

Horváth Pius (1819–1901)

lelkésítését a létért való harcban. Horváthot az abszolutizmus korában elsősorban azokért a hatásos, tüzes beszédeiért ítélték el, melyekkel a haza s a nemzet védelmére buzdított.¹⁷ „Erényes, szelíd magaviseletével, lelkesítő, hazafiúi szónoklataival, a betegek és a haldoklók körül tanúsított fáradhatatlan egyházi szolgálatával s általában hivatalos körének minden részében való pontos betöltésével egész zászlóaljam szeretetét és tiszteletét kiérdemelte” – írta róla zászlóaljparancsnoka, Bezerédy Kristóf őrnagy, 1848. augusztus 20-án a lőrintei táborból.¹⁸ 1848. szeptember 22-én pedig Palotai József rendfőnök a miniszterelnök megbízásából Csákós Elekkel közölte, hogy „a veszprémi nemzetőrség első zászlóaljánál hadipap szolgálatában tett hazafiúi feláldozása és buzgó

elszánása által a minisztérium megalégülését és dicsérő elismerését megnyerte.”¹⁹

Bezerédy Kristóf zászlóaljparancsnok elismerő levele Horváth Piuszról, 1848. aug. 20.: (MPRKL, Manuscripta, For. 0-4/10/6.)

[Piarista tábori lelkészek]

Csákós Elekhez és Horváth Piuszhoz hasonlóan még sok piarista cserélte fel az iskola megszokott légkörét a hősi élettel. Az elsők között találjuk MARKOVICH ANTAL nagybecskereki tanárt, akit már 1848. július 20-án kineveztek tábori lelkésznek a Mészáros Lázár hadügyminiszterrel elnevezett hadihajóra, mely elkészülvén ekkor tette meg próbaútját Dunakeszire.²⁰ A következő idők-

¹⁶ HORVÁTH Piusz hivatalos és ünnepi beszédei, 1846-1883: MPRKL, Manuscripta, For. 0-4/10/2.

¹⁷ MPRKL, A sátoraljajúhelyi rendház levéltára, Liber historiae domus a tempore nostrorum Tokaino S.aljajúhelyinum jussu [V 15/7], anno 1849/50.

¹⁸ Bezerédy Kristóf zászlóaljparancsnok elismerő levele Horváth Piuszról, 1848. aug. 20.: MPRKL, Manuscripta, For. 0-4/10/6.

¹⁹ MPRKL Prov., Tartományfőnöki levelezés. Ld. még: A közoktatási miniszter levele Palotay József tartományfőnöknek, Budapest, 1848. szept. 18.: MPRKL Prov., A rendkormányhoz küldött levelek másolati könyve, 1848-1849 [N 60/54], 1848/6.

²⁰ GRUBER Georgius, Diarum, 1847-1851: MPRKL, Manuscripta, Ser. alt. [V 147/62]. – A hivatalos kinevezés júl. 23-án történt, július 25-én tette le a személyzet az esküt és

ben BREINFOLK GUSZTÁV szegedi, CHÁRUSZ LÁSZLÓ velencei, DEÁKY JÓZSEF sátoraljújhelyi, HORVÁTH JÓZSEF lévai, CSERY JÁNOS debreceni és SCHULISZTA IGNÁC tatai tanárok önkéntes táborba szállása növelte a piarista tábori lelkészek számát.²¹ Schulisztáról közben az a hír terjedt el, hogy az egyik ütközetben hősi halált halt. Ezzel kapcsolatban írta róla „Tata” című hazafias verssorozatában a hálás tanítvány, Dalmady Győző:

„Nem esett el, hiába mondják!
Példájával köti a lelkekre
Még ma is a haza gondját.”²²

Itt kell megemlékeznünk UJLAKY (Joachimstadt) KONSTANTINRÓL is. 1826. október 7-én szentelték áldozópappá. Besztercei, magyaróvári, temesvári, kolozsvári és nagykarolyi tanárkodása után rendfőnöke engedélyével 1839-ben a hannoveri királyról elnevezett huszárezred tábori lelkésze lett. Ebben a beosztásban Ujpécsten érte a szabadságharc vihara. Ezredparancsnoka ekkor Kiss Ernő (aradi vértanú) volt. 1848. november 23-án Nagybecskerek és környékén vonták össze az ezredet. Ujlaky a tábori kórházban foglalatostkodott s a huszárokon kívül a honvédeket s az ulánusokat is gondozta. Innen január végén Aradra, majd Szolnokra, február végén pedig Kunszentmártonba került a tábori kórházzal. A szabadságharc változó sikerű hullámai állandó helyváltoztatásra kényszerítették őket. Márciusban Érsekujvár és Pesthidegkut, áprilisban Óbuda, májusban ismét Érsekujvár voltak települési állomásaik. Innen a Felvidéken hátráló Görgey-sereggel vonultak Világosig. Világosnál fogságba esett s Aradra, majd szeptember 10-én Pestre került a hírhedt Újépületbe. Hadbírósi tárgyalására tisztársaitól s gr. Waldstein ezredparancsnoktól benyújtott nyilatkozatok s az elhangzott vallomások egyöntetűen nyugodt, békés embernek tüntették fel Ujlakyt, aki egész szolgálati ideje alatt buzgón teljesítette papi s kórházi kötelességeit, jó hatással volt a legénységre s az ezredben mindenki szerette.²³

[Erdősi Imre]

A tábori lelkészek sorában a legelső között tündöklük a magyar szabadsághősök galériájának díszé, rendjének büszkesége, a bátorlelkű, egyszerű piarista, Erdősi Imre.²⁴

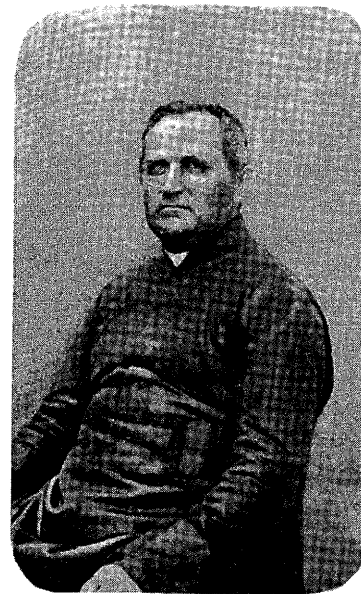
30-án már el is indultak a Délvidékre. A hajón kápolna is volt. Ld. URBÁN Aladár, *A „Mészáros hadigőzös” 1848-ban*, in *Hadtörténelmi közlemények*, 34(1987), 668-690. K. A.

²¹ MPRKL Prov., Tartományfőnöki levelezés.

²² DALMADY Győző, *Tanuló és jogászévek*, in *Magyar Szemle*, 1893, 543.

²³ *Hadtörténelmi Levéltár*, K.k. Kriegsgericht zu Pest (IV/7), 1849, fasc. 2, n° 164.

²⁴ Erdősi Imréről vonatkozó adatok: Prímási Levéltár Esztergom (=PLE), Archivum Ecclesiasticum (=AE), Kopácsy József prímás iratai, *Acta religiosorum* (Cat. 22); MPRKL Prov., A rendkormányhoz küldött levelek másolatí könyve, 1848-1849 [N

Erdősi Imre (1814–1890)

meverte meg a kiváló katona Erdősit s ekkor kezdődött közöttük az a mély és őszinte barátság, mely csak a facseti búcsúzkodással szakadt meg néhány nappal a világosi fegyverletétel után.

Erdősi 1849 szeptemberében a pozsonyi hadbíróshoz küldött védőiratában elmondotta, hogy mindig ellenállhatatlan vágy vonzotta a katona-lelkészi pályára. Tehát szíve-vágyát követhette 1849. január 12-én, amikor Guyon vegyesajkú legénysége lelki gondozására a selmeci piaristáktól papot kért. A művelt, nyelveket tudó Erdősi önként jelentkezett, de a ház rektora, mivel a rendi központtal nem tudott érintkezésbe lépni, a szükséges elbocsátást csak akkor adta meg, amikor Guyon a felelősséget magára vállalta. „*Midőn a Főtiszt. Rendkormányzó úr utólagos jóváhagyása reményében a t. cz. tanár urat elbocsátom – írja a rektor, – azon esetre, ha a háborúsági viszonyok megszűnván, a hadseregnél személyére szükség többé nem volna, annak a kegyesrendbe való visszavételét*

60/54]; MPRKL Prov., *Litterae Nostrorum*, fasc. 22. [V 53/22]. – Irodalom: ALLEKER Lajos, *Erdősi Imre, a branyiszkói hős pap emlékezete*, Nyitra, 1894; BREIT József, *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története*, I–III, 2. kiad., Bp., 1929-1930; GÖRGEY Arthur, *Életem és működésem Magyarországon az 1848/49. években*, ford. id. GÖRGEY István, Bp., 1911, I, 170–177; ID. GÖRGEY István, *1848 és 1849-ből élmények és benyomások*, Bp., 1885, 195; VARGYAS Endre, *A magyar szabadságharc története 1848/49*, Pest, 1867; GRACZA György, *Az 1848/49-i magyar szabadságharc története*, IV, Bp., 1898, 63. – Egykorú újságcikkek: *Magyar Állam*, 1890. febr. 18., *Ország-Világ*, 1884, 316; *Vasárnapi Újság*, 1880, 138; *Közlöny*, 1849. márc. 10.; *Márczius Tizenötödike*, 23. sz.; *Magyar Hírlap*, 1850, 99. sz.

biztosítom.” Mihelyt pedig lehetővé vált, Tóth Lajos rektor már 1849. február 9-én jelentette a rendfőnökségnek „*Poleszni tanár táborig elmenetelét, ami iránt Guyon ezredes az elbocsátási felelősséget magára vállalta*”. 1849. június 5-én a Komárom várában tartózkodó Erdősi is kérte a rendfőnökségtől ideiglenes elbocsátásának megerősítését. A rendkormány teljesítette kérését és megengedte, hogy „*a seregnél mint táborig pap törvényes előjáróinak felügyelete alatt a hazának törvényszerűleg hív szolgálatot tehessen*”.

Erdősi, miután Tóth Lajos házfőnök biztosította arról, hogy hadi szolgálatai befejeztével visszatérhet a rendbe, Guyon seregével elhagyta Selmecebányát. Január 16-án kapta meg táborig lelkészi kinevezését. A fiatal táborig lelkésznek igen hamar és gyakran nyílt alkalma arra, hogy hazafiúi és papi buzgóságában önfeláldozó készségéről és személyes bátorságáról tanúságot tegyen. Alig lépett a honvédség kötelékébe, már a következő napokban átesett a tűzkeresztségen. Erdősi is részt vett a január 18–20-án vívott szomorú kimenetelű szélaknai csatákban, melyekből később is kedves emlékként őrizte, hogy a derék Stréter Gyula huszárezredet, váll-lövessel ugyan, mégis ki tudták szabadítani az ellenség kezéből s hogy ő ápolhatta.

A szélaknai csata után Guyon dandára Besztercebányára, majd a Garam völgyén, Breznóbányán, Pohorellán, Telgráti hágón és Stracenán át a Hernád völgyébe vonult. Február 2-án értek Iglóra, Kiesewetter osztrák őrnagy még 2-án éjjel megkísérelte Igló rajtaütésszerű elfoglalását, de a meglepett magyar csapatok hamarosan felocsúdtak és Szepesváralja felé üzték az osztrákokat. Guyon Szepesváraljára, Kiesewetter pedig a branyiszkói szorosba húzódott. Ide vonult Deym császári tábornok is. A magyar csapatok további előnyomulását az ellenség kezén lévő branyiszkói szoros lehetetlenné tette. Éppen ezért Branyiszkó bevételének fontos szerepe volt Görgey haditervében. Ezen a szoroson ereszkehdettek le a Hernád, majd a Tisza völgyébe, hogy azután Klapka felsőtiszai hadtestével egyesülve felülről zúdulhassanak a még mindig Pest környékén álló osztrák főerőre. Görgey a fontos szoros bevételét Guyon hadosztályának osztotta ki. A magyar sereg, mely február 4-én éjjel érkezett Korotnokra, a branyiszkói hegy lábához, a 13. és a 33. honvédzászlóaljból, egy zászlóalj nógrádi önkéntesből, a bányavárosokban felállított két zászlóaljból, egy század Ujházy-vadászból, két század utászból és 24 lövegből állott, összesen 3760 főnyi és 160 lóállománnyal. Branyiszkó védelmére Schlick Deym tábornokot rendelte ki két gyalogos zászlóaljjal és egy lovas századdal, összesen 1800 főnyi legénységgel és 6 löveggel.

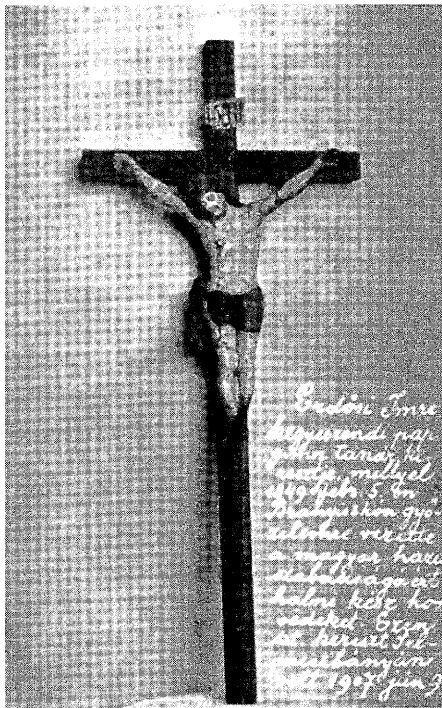
A szoros elfoglalása emberfölötti feladatnak látszott. Az osztrákok a magaslatokon, kedvező állásokban várták a magyarok támadását. Az időjárás sem kedvezett a támadóknak. „*Borzasztó idő vala. A jég fölé friss hó esett s így járhatatlan lett a hegyi út. Kavargós, csipős szél fujt...*” A magyar vitézség azonban minden nehézséget leküzdött. A csata február 5-én de. tíz órakor kezdődött. Guyon három oldalról támadta meg a császáriakat. Az egyik oszlopa arcban, a másik kettő pedig a környező hegyek szakadékain tört az osztrákok oldalába. A

támadást a csongrádi honvédekből álló 33. zászlóalj kezdte, de kellő tűzértségi támogatás híján a lendületük hamarosan megtorpant. Az alig kéthetes zólyomi újoncok mindjárt az első ágyútűzre megfutamodtak. Guyon közéjük lövetett. A csata kimenetele válságosra fordult. A középhad álló tűzharc kifejtésére szorított, míg az ellenség jobb- és balszárnya ellen kirendelt oszlopok a szorost környező hegytetőkön meg nem jelentek. Ekkor, du. 3 óra tájban a 33. honvédzászlóalj is megújította rohamát. A támadás a magaslati állásokban lévő ellenség pergőtüzében ismét megakadt. Ebben a válságos pillanatban ugrott a honvédek élére Erdősi Imre. Magasra emelt keresztjével messze a csatárlánc előtt rohant a meredek hegynek. A csata zaját túlharsogta buzdító szava: „*Utánam fiúk! Velünk az Isten!*” Példája hatott s honvédeink térdig érő hóban, dermedt hidegben, minden erejüket megfeszítve követték papjukat. Erdősi kezében a keresztel mindig az élen haladt. Időnként visszatekintett a fáradt honvédekre s tovább buzdította a csüggedőket. „*Utánam! Miénk lesz a győzelem!*” Majd az ellenség sűrűjébe vágott és dübörgő hangon szólt fiaihoz: „*Ti ott hagynátok az ellenség kezében Isteneteket s túrnétek mocskot s zászlóitokon?*” Nem hagyták magára és győztek. Mint maga Erdősi írta: „*a hegyre vezető kanyargós utakat egészen a hegy tetejéhez közel álló Mária-képig állandó ágyú- és puskatűzben kellett bevennünk*”. Honvédeink fergeteges támadása végül is megtörte a császáriak erejét. Deym hadserege lépésről lépésre hátrált s miután Guyon parancsára Sottrfied ezredes is megszállta azt a mellékutat, mely a Branyiszkó–Szepesváralja s a Siroka–Branyiszkó között lévő főutakat összekapcsolja, hogy a bekerítést elkerülje, fejvesztett futással menekült Eperjes felé.

Erdősi Imre a branyiszkói csatában (Pándy Lajos festménye)

A honvédek megnyerték ezt a reménytelennek látszó csatát. Győzelmük egyike volt a szabadságharc legfényesebb és legfontosabb haditetteinek, mert a branyiszkói csata idején a lőcsei főhadiszálláson tartózkodó Görgey szerint a február 5-i ütközet kimenetele erre a kérdésre adott feleletet: lenni, vagy nem lenni? Éppen ezért „megfogható a kínos nyugtalanság – írja Görgey, – mellyel én Guyon jelentését percről-percre lestem”. Erdősi szerényen a 33. zászlóaljra hárította a dicsőséget s tisztikarából különösen Földváry Bélát, Gosztonyi Józsefet és Jelineket emelte ki haláltmegvető bátorságukért. Bajtársai azonban benne látták a csata győztesét. Guyon is nyíltan hirdette, hogy a branyiszkói győzelmet Erdősinek köszönheti. Id. Görgey István sem fukarkodott az elismeréssel: „Buzdította a fiatal honvédeket egy derék katolikus pap, Erdősi Imre kegyesrendi áldozár, aki Selmecbányán mint tábori lelkész Guyon hadosztályához csatlakozott, a téli hadjárat kemény nélkülözéseiben velünk jókedvűen osztozott és itt Branyiszkónál, a sűrű golyózáporban a feszülettel bátor kezében ernyedetlenül segített a támadó honvédekbe lelket önteni a maga lelkéből.”

Erdősi Imre keresztje, mellyel „győzelemre vezette a magyar haza szabadságáért halni kész honvédeket”. A feszület egy darabig Siroka plébániatemplomában volt, ahonnan a kassai ereklye múzeumba került.

A magyar sereg ebben az ütközetben mintegy 150 embert veszített. A veszteség kétharmad része a 33. zászlóaljra esett. Övék volt a csata orosz-lánrésze. „Ez a hadosztály az volt az összes táborra, ami a huszár kardja a huszárra nézve; ő fogta fel az ellenség minden csapását, mely az egésznek volt szánva.” Görgey jutalmul egy havi dupla zsoldot fizettetett ki a hős zászlóalj legénységének s zászlójukra új szalagot tűzetett: „Branyiszkó február 5-e 1849” aranyhímzésű felírással, Guyon pedig a katonai érdemrend második osztályát kapta „a nemzet hála jutalmául”. Az osztrákok vesztesége halottakban és sebesültekben kb. 300 főre rúgott s a foglyok száma is majdnem elérte a 100 főt.

Branyiszkó elfoglalása megdöbentette az osztrák hadvezetőséget. A Götz tábornok és Schlick altábornagy seregei közé ékelődött magyar hadsereg felmorzsolása nem sikerült, sőt Görgey serege épségben került ki a császáriak kelepcéjéből s ezzel lehetővé vált számukra, hogy Kassán át a Tisza felé előnyomulhassanak, egyesül-

hessenek Klapkával és közös erővel megindíthassák a győzelmes tavaszi hadjáratot. De nagy jelentősége volt ennek a győzelemnek azért is, mert visszaadta a magyarságnak a már-már fogytán lévő önbizalmát.

Guyon dandára február 5-én Sirokáig üldözte a császáriakat. Erdősi a sirokai templomban Te Deumot tartott s ott hagyta emlékül azt a vörös fenyőből készült feszületet, mellyel a branyiszkói győzelmet kivívta. Február 6-án már Eperjesen, 9-én Kassán, 12-én Tornán volt a nyolcadik dandár. Schlick hadát üldözték. Majd Szepsin és Edelényen át Mezőkövesdre érkeztek. Innen indultak a szerencsétlen kimenetelű kápolnai csatába. Február 27-én kissé megkésve érkeztek, de még így is derekasán kivették részüket a harcokból. Erdősi ebben a csatában is mindenütt ott van, ahol a harcolóknak buzdításra, segítségre, a sebesülteknek vigaszra és ápolásra volt szüksége.

A tavaszi hadjáratok során még a nagysallói (ápr. 19.), majd az első komáromi csatában találkozunk Erdősivel. Ekkor már Guyon volt a komáromi várparancsnok, Guyonnak ugyanis ismételt kísérletezés után április 21-én az ellenség éberségét kijátszva, végre sikerült 60 huszárral bejutnia az ostromlott várba. A legjobbkor érkezett, mert a komáromi védők már a megadásra gondoltak. Az erélyes és bátor új főparancsnok megérkezése s a fényes tavaszi győzelmek ismét fevillanyozták a vár védőit. A katonai szellem ébrentartásához, a csüggedés eloszlatásához hozzájárult Guyon tábori papja, Branyiszkó hőse is. Az első komáromi csata után ugyanis Erdősinek is sikerült élete kockáztatásával az ellenség gyűrűjén áttörve bejutnia a komáromi várba. A farmadi búcsúzkodás után ismét összetalálkozott a parancsnok és tábori papja, aki vigasztalt, bátorított, sebesülteket ápolt és maga is beállt a vár védői közé.

Görgey hadügyminiszter június 2-án Klapkát nevezte ki a komáromi sereg parancsnokává, Guyon tábornok pedig az egyik tartalékhadtest parancsnoka lett. A komáromi várból is együtt távozott a két jóbarát. Június 11-én Jellasich ellen harcoltak s Erdősi is résztvett Guyon utolsó győzelmes csatájában Hegyesnél. A sok kisebb jelentőségű csatározásokon kívül még a messorini (júl. 23.), majd a szőregi (aug. 5.), a temesvári (aug. 9.) és a lugosi csatában találkoztunk velük.

A lugosi csata előtt néhány nappal a világosi fegyverletétel befejezte a magyarság tragédiáját. Paskievits már elküldte büszke jelentését a cárnak: „Magyarország felséged lába-előtt fekszik.” Világos után is voltak még helyi jellegű csatározások, de ezek már nem változtathattak a helyzeten. Ennek a felismerése készítette Erdősi Imrét arra az elhatározásra, hogy Facseten elbúcsúzzék hős tábornokától, visszatérjen régi állomáshelyére és beálljon az építő munkában.

Nehéz szívvel váltak meg egymástól. A hadvezér és az egyszerű tábori lelkész között fennálló válaszfalat már régen ledöntötték a közös célért végigharcolt csaták szenvedései. Különösen a branyiszkói győzelem avatta őket elválaszthatatlan jóbarátokká. Ettől kezdve mindig együtt találkoztunk Guyonnal és hősi tábori papjával. A csaták tűzében rendszerint egymás mellett harcoltak s ha Guyon más beosztást kapott, vitte magával Branyiszkó hősét is. Közös volt a

céljuk, az örömük, a szenvedésük. A két különböző természet szerencsésen egészítette ki egymást, s így érthető, ha ők ketten együtt érezték magukat egésznek. Mindkettő férfijellem, bátor katona volt. Guyon rámenős, nem ismert lehetlent. Erdősi nem kereste a veszedelmet, de ha kötelessége a veszély közepébe szólította, bátran kockáztatta életét. Az ízig-vérig katona, Guyon, alárendeltjeivel szemben nyers, kíméletlen. Erdősi szerénységével, kiegyensúlyozottságával mindig vállalta a villámhárító szerepét. Férfias kiállásáért nemcsak parancsnoka becsülte, hanem szívébe zárta és a hősi idők után is mindig szeretettel gondolt Branyiszkó hősére tiszt és közlegény egyaránt. Mindenkinek jóbarátja, segítő-társa, szerető atya volt, mert tábori lelkészi beosztását, „a hadfiak gyámolítását” – mint két évtized múlva írja – hivatása „legmagasztosabb feladatának” tartotta.

A facseti búcsúzkodás után Guyon és Erdősi útjai kettéváltak. Guyon maradék csapataival Dobrára vonult, hogy egyesüljön Stein Piskinél álló seregeivel. Erre azonban nem került sor, mert Stein közben elvesztette a piski csatát s Guyon csapataiban is fegyelmetlenség és csüggedés kapott lábra. Ilyen körülmények között, mivel az ellenség jóindulatára nem számíthatott, Guyonnak sem maradt más választása, mint követni a szabadságharc legendás vezérét, Bemét. Elmenekült Törökországba, Kursid pasa néven török szolgálatba lépett s a keleti háborúban harcolt Oroszország ellen. 1856-ban halt meg Konstantinápolyban.

Erdősi pedig Facsetről Debrecenen át Selmecre ment, hogy régi működési helyén ismét megkezdje nevelői munkáját. A rendbe való visszatérésének nem volt akadálya, mert eltávozásakor szabályszerűen járt el. A tanítást mégsem kezdhetette meg. Rendfőnöke, hogy az előre látható zaklatásoktól megkímélje, a szepesbélai plébániára helyezte. De mielőtt elfoglalta volna új állomáshelyét, megidézték a pesti katonai törvényszékre. 1849 november elején tehát Pestre ment, hogy a hadbírótság előtt feleljen a szabadságharcban való részvételéért. Az Újépületből elég könnyen megszabadult, mert ügye a pozsonyi hadbírószékhez tartozott. Mialatt december végéig a pesti piarista rendházban volt internálva, megindultak érdekében a mentési törekvések. Különösen a debreceni s a selmeci házfőnök, a selmeci magisztrátus, Goldbrunner Sándor selmeci polgármester, két selmeci rendtársa és Guyon családi kapcsolatai szorgoskodtak megmentésén. A jóbarátok eredményes közbenjárásának köszönhető, hogy Erdősinek sikerült elkerülnie a börtönt ellentétben sok rendtársával.

A meghurcoltatások közepette az fájt neki a legjobban, hogy eltiltották az Erdősi név használatától. Ezt a nevet a régi Poleszni helyett Szemere Bertalan buzdítására a kápolnai csata után vette fel. Névmagyarosítása a Közlöny 1849. március 22-i számában jelent meg. A Bach-korszakban a nemzeti kormány alatt történt névmagyarosításokat semmisnek nyilvánították. De a szabadságharc lelkes katonapapja nem akart megválni attól a névtől, amelynek a harcok alatt annyi becsületet szerzett. Nem is nyugodott mindaddig, míg vissza nem kapta. 1867. március 23-án újra kérte a belügyminisztériumtól a névváltoztatási engedélyt. „Későbbi szomorú idők – írja kérvényében – megfosztottak e név használá-

latától és születési nevemre utasítottak vissza. A kedvezően alakult viszonyok közt tartózkodás nélkül bevallhatom, hogy mint 'Erdősi' élveztem hivatásom legmagasztosabb feladatának hívséges teljesítéséből – a hadfiak sikeres gyámolításából – származó jutalmat: a közelismerést s annál fogva édes köteléke az a multnak, mellyel ezen névhez jelenleg is csatolva vagyok...” Kérvényére 1867. október 13-án kapta meg az engedélyt.

1849. december végén rendi előjárói Nagykárolyba helyezték tanári működése folytatására. Itt kapta meg a hadbírótság felmentő ítéletét 1850. június 15-én. Az 1850–51. tanévben előbb a privigyei, majd a temesvári gimnáziumban, a következő két esztendőben a kolozsvári, ezután a nyitrai piarista gimnáziumban tanított. 1857-ben a váci noviciátusba helyezték promagiszternek, 1861-ben pedig Kecskemétre neveztek ki házfőnöknek. 1878-ban, mint asszisztens Budapestre költözött, de 1888-ban betegségére való hivatkozással lemondott tisztségéről és szülővárosába, Nyitrára kérte áthelyezését. Itt élt nyugalomban rendtársai és barátai szeretetétől körülveve 1890. február 9-én bekövetkezett haláláig.

Tanári pályáján a magyar, latin, német s a görög nyelv voltak kedvenc tárgyai a szigorú, de jószívű tanárnak, aki még matematikai óráin is talált alkalmat arra, hogy a hazaszeretetről s a haza iránt való kötelességekről beszéljen tanítványainak. Iskolai munkáját s később a kecskeméti gazdaság vezetését is éppen olyan odaadással látta el, mint tábori lelkészi teendőit s a rábizott ifjúsággal, majd matyó cselédeivel mindig olyan szeretettel bánt, mint egykor honvédekével. Tanári működése nemcsak a felsőbb tanügyi hatóság elismerését vívta ki számára, hanem mindenekelőtt az ifjúság ragaszkodó szeretetét s a szülők tiszteletét.

Erdősi az elnyomatás éveiben is megmaradt szókimondó, háborgó lelkű magyarnak, várva az alkalmat, hogy megegyeszer fegyvert foghasson az elveszett szabadság visszaszerzésére. A társadalmi érintkezésben a kis városok kaszinóinak hasonló gondolkozású „rebellis” magyarjaival tartott. Ezért kellett oly gyakran elhelyeznie rendfőnökének, hogy így megelőzze a kellemetlenséget, mely magatartása miatt az abszolutista kormányzat részéről bármikor érhetne. Amerre megfordult, mindenütt szerették benne a lelkiatyát, mert mindenkihez volt közvetlen szava s örült, ha valakin segíthetett. Tisztelték benne a keresetlen beszédű, egyszerű megjelenésű, érző szívű embert s csodálták benne Branyiszkó hőségét. Később, asszisztens korában, panaszkodott is a nagy népszerűség miatt: „Ha déli napi sétámat teszem a Váci utcán, mindenki rám mutat: az a híres branyiszkói pap! És oda köszöngetnek... Ki is üznek ezzel régi, kedves sétatályemről.” Jellemvonását szerénysége egészíti ki. Nem akart rangot, vagyont, elismerést. Ezért, amikor Kecskemét polgársága, hogy megjutalmazza vele branyiszkói hőstettét, Fektor József prépost halála után felajánlotta neki a városi plébániát, Erdősi köszönettel hárította el magától a megtisztelő ajánlatot. A kecskeméti küldöttségnek szeretettel magyarázgatta, hogy ő tanári pályára szentelte életét és „úgy járnék lelkészi téren – mondotta – mint hal a szárazon. Csak kínlódnék, mert nem elementumom az, aztán meg, amit a hazáért tettem, azzal

tartoztam és soha nem várok, de nem fogadok el érte jutalmat, mert akkor elveszne öntudatom érdeme, hogy azt tettem.”

Erdősi Imre emlékünnepele Selmechányán 1907. június 9-én.

A képen az a jelent látható, amikor Guba Pál piarista, az ünnep szónoka felmutatja a branyiszkói fészületet.

[Fegyverforgató piaristák]

Erdősivel a 19. sz. nagy, hazafias érzéstől fűtött piaristáinak egyike szállt sírba. 1848 tavaszának forradalmi láza ugyanis megérintette az egész piarista rendet. Azok, akik olyan éberrel figyelték a reformkor politikai lüktetését, természetesen nem maradhattak ki a nemzeti forradalom eredményeinek megvédéséből sem. Ebben a gondolatban azonos véleményen volt az egész rend, a rendfőnöktől a legfiatalabb novíciuszig. A rendfőnök minden egyes esetben meg is adta a kért engedélyt a táborigyelmezési szolgálatra. Fegyveres katonai szolgálatra azonban a főlshentelt rendtagok közül senkit sem bocsáthatott el, mert ez ellenkezett az Egyház álláspontjával. Ennek ellenére a piaristák közül is sokan akadtak, akik levetették a reverendájukat, karddal, fegyverrel cserélték fel a tollat s a csatateret zajával a tudományokkal töltekező, vidám ifjúság hancúrozásaitól hangos iskolát. Önként és önkényesen a honvédek közé álltak, amikor úgy érezték, hogy ezt követeli a haza szent ügye.

A szabadságharc fegyverforgató piaristáinak sorát SUHAJDA SÁNDOR, a kolozsvári piarista gimnázium fizika tanára nyitotta meg. Suhajda 1848 őszén a katonai akadémia szervezés alatt álló tüzérsztyálynak fizikai tanszékére pályázott. Palotai József rendfőnök „tekintve Magyarország mostoha körülményeit, melyek minden hazafit hazafiúi szeretetének tettleges kimutatására szünet nélkül ösztönöznek; tekintve a minisztérium f. é. szeptember 2-án keltezt azon rendeletének irányát, mely által a tanárok is fegyverforgatás és a hon védelmét illető buzgóságban való részvételre fölszólítatnak; tekintve továbbá tiszt. Suhajda Sándor kegyes tanítórendi tag azon természeti hajlamát, melyet, mint egykori természettani oktató a kolozsvári Lyceumban a természettan körébe tartozó tudományok, különösen pedig a felsőbb mennyiségtan iránt mindig ajánlásra méltólag kimutatott” 1848. október 18-án megadta az engedélyt arra, hogy Suhajda „magát a magyarhoni tüzérek közé beirathassa.”²⁵ A honvédelmi bizottság örömmel teljesítette a kiváló képzettségű Suhajda kérését. Addig, míg a Ludoviceum tüzérsztyáját megszervezik, 1848. október 19-én az Új-épületbe küldték s itt Kauffmann tüzérornagy mellé osztották be tüzemesteri rangfokozatban. Ezzel kezdődött Suhajda katonai pályája. Kauffmann hivatalából hamarosan a hadügyminisztériumba került, mint rajzoló. Ebben a beosztásban sem sokáig működött, mert december végén a császáriak elől északnak húzódo honvédsereghez csatlakozott s egy üteg mellett kapott beosztást. A kemény tél derekán ismételt csatározások között jutottak el Hodricsig. A Selmec körüli harcokban együtt küzdött Erdősivel s vitézségével kitűnt bajtársai közül. 1849. január 22-én a szerencsétlen kimenetelű hodricsi csatában agyújával együtt, melyet ő irányított s a végsőkéig védett, fogságba esett. Az osztrákok Budára vitték s bebörtönözték. Sanyarú helyzetéből április 23-án szabadult ki. Szabadulását annak a fejvesztett kapkodásnak köszönhetette, melyet a honvédek dicsőséges tavaszi győzelmei keltettek az osztrákok körében. A császáriak ugyanis április 21-én megkezdték a két főváros kiürítését. Ezzel kapcsolatban a foglyok egy részét szabadon bocsátották, többségüket azonban magukkal vitték. Suhajda a szerencsések közé tartozott. Börtönéből kiszabadulva, édesanyja meglátogatására Vácra sietett, de egy nap múlva már ismét csatlakozott az éppen Vácon állomásozó Kmetty-hadosztyályhoz s a háború végéig fegyverrel harcolt az osztrákok ellen.²⁶

Április 28-án az 5. lovas üteggel elhagyta Vácot. A továbbiakban résztvett Buda ostromában s június 13-án a csornai ütközetben. Ekkor már tüzérhadnagy volt, mert június 1-jén megkapta a hadnagyi kinevezését. A csornai ütközet után, mint König Endre őrnagy segédtsztyje vonult csapatával az Alföldre. A facseti visszavonulás ebben a seregrészben is megbontotta a rendet. Rendszeres élelmelészés híján sokat szenvedtek. 18 napig még kenyérük sem volt s kukoricán,

²⁵ Suhajda Sándor elbocsátólevele, 1848. okt. 18.: MPRKL Prov., A rendkormány üléséből kelt levelek másolatli könyve, 1848-1852 [N 60/53], 1848/14. sz.

²⁶ PLE AE, Kopácsy József primás iratai, Acta religiosorum (Cat. 22).

meg vízen tengődtek. Két hónapig zsoldot sem kaptak. A hosszú koplalástól legyengült egészségi állapotban került Suhajda az oroszok, majd a császáriak fogságába. Tisztársai nagy részét besorozták az osztrák seregbe, de őt mint beteget hazaengedték.²⁷

Mindjárt a szabadságharc megindulásakor a honvédsereg kötelékébe lépett a kiváló matematikus, a későbbi akadémikus s kir. főigazgató, LUTTER NÁNDOR is. Lutter már mint a budai gimnázium fizika tanára megtanulta az ágyú kezelést az Újépület és a Károly kaszárnya udvarán. Ő is a tüzerek közé vetette fel magát. Részt vett a pákozdi ütközetben. 1849-ben a visszavonuló magyar sereghoz csatlakozott s végigküzdötte a szőregi és a temesvári csatákat. A világosi fegyverletétel után a bécsi udvar bosszújától tartva, sokáig bujdosott az ország déli részein. A rendbe csak 1853-ban tért vissza, miután a Szmrecsányi-családnál három évig már nevelősködött.²⁸

A budai gimnázium tanári karából még KESSLER KÁROLY katonáskodásáról tudunk. Kessler előbb fogalmazó volt a hadi főkormányzószéknél, később a főkormányzó tábornokának biztosi osztályában működött. 1848 decemberében kapitánnyá nevezték ki. Tevékeny részt vett Budavár visszafoglalásában. Utána a temesvári tábor megvizsgálására, majd Aradra küldték a vár felszerelésére. Aradon őrnaggyá léptették elő.²⁹

A pesti gimnázium tanári karát az akadémia lev. tagja, a fiatalon elhunyt kiváló természettudós, HANÁK JÁNOS és HEISLER JÓZSEF képviselték a szabadságharcosok soraiban. Mindketten mint honvédek léptek be a hadseregbe mindjárt a szabadságharc kitörésekor. Együtt harcoltak előbb Jellassich, majd Windischgrätz ellen. 1848. október 9-én Moga tábornok vezérkarával a magyaróvári piaristák vendégei voltak. Innen indultak a schwechati csatába. A schwechati vereség után Hanák visszament Pestre, de Windischgrätz bevonulásakor elmenekült a fővárosból s bujdosás közben Kricsován (Krassó-Szörény vm.) halt meg kolerában 1849. szeptember 2-án. Heisler csak a csornai ütközet után vult vissza.³⁰

A két főváros piaristái mögött nem maradtak el lelkesedésben a vidéki piarista rendházak sem.³¹ VOHLFART JÓZSEF nagykárolyi tanár Erdélyben harcolt, KOVÁCS RÉZMÁN debreceni tanár Knézich tábornok seregében, REJTÉNYI AN-

²⁷ MPRKL Prov., Epistolae Nostrorum, 1849 [V 49/66].

²⁸ TAKÁTS Sándor, *Lutter Nándor*, in *A budapesti kegyerendi gimnázium értesítője*, 1891/92, 5.

²⁹ MPRKL Prov., Epistolae Nostrorum, 1849 [V 49/66].

³⁰ MPRKL, *A magyaróvári rendház levéltára*, *Historia Domus Óváriensis*, liber II, [V 335/10], anno 1848. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Bp., 1891–1914.

³¹ Ide vonatk. adatok: PLE AE, Kopácsy József prímás iratai, *Acta religiosorum* (Cat. 22); MPRKL Prov., [V 443/„Religiosorum” 5].

TAL pedig a Don Miguel ezredben szolgált, mint honvéd. Tiszti beosztásban teljesítettek fegyveres katonai szolgálatot GYALOKAY FERENC és SCHMIDING JÓZSEF nagykanizsai tanárok. Mindketten 1849. január 9-én hagyták el a rendházat. Zomborban csatlakoztak a szabadságharcosokhoz. Az összeomlás után Aradon egyszerre kapták meg szabályszerű katonai elbocsátó levelüket, de Gyalkay csak egy év múlva tért vissza a rendházba. 1850 júniusáig a somogy megyei Látványban rejtőzött. Schmiding, akinek Németh Antal rektor március 29-én halálhírét jelentette a rendfőnökségre, október 3-án érkezett meg a nagykanizsai rendházba. Br. Kulmer, a város katonai parancsnoka azonnal magához hívatta és kihallgatta. Október 11-én a katonai hatóság Pécsre vitte, hogy a hadbíróóság ítélkezze fölötte.

Ámbár nem harcolt, mégis a szabadságharc katonái közé kell számítani VERTLER MÁTYÁS nagykárolyi tanárt is. Vertler Nagykárolyban egyik tanodai irodában szolgált. Őrmesteri rangot ért el. Mindenhová követte csapattestét. 1849 augusztusában a Bánságba került. Amikor szétszórták a magyar csapatokat, Vertler is fogságba került. Temesvárra vitték, de onnan, mivel nem fegyveres beosztásban szolgált, ötheti fogság után haza engedték.

Más piaristák nemzetőrnek csaptak fel. A katonai kerületi főbiztoshoz küldött szegedi rendőri jelentésből megtudjuk, hogy Szegeden a piaristák voltak az elsők, akik besoroztatták magukat nemzetőrnek. VÁRADI MÓRIC s ZISKAY PÁL voltak közöttük a leglelkesebbek. Fegyveres szolgálatot teljesítettek és harcoltak a szerbek ellen.³² Nemzetőrként vették ki részüket a függetlenségi harcokból a kolozsvári rendtagok közül: BARTOS IGNÁC, CSEH FERENC, CSERKUTI (Czech) JÓZSEF, KORECZ LŐRINC, LECHNER IMRE, MATUSIK JÁNOS, RUFF JÓZSEF, TEGÓ ALAJOS, THÜRINGER AMBRUS és VÉGH JÓZSEF. Ez utóbbiak rendszeresen gyakorolták magukat a fegyverforgatásban, őrséget álltak s 1848. november 13-án Cseh Ferenc kivételével a katonasággal és a nemzetőrökkel együtt kivonultak Szamosújvár felé, hogy Baldacci Manó ezredes vezetésével harcoljanak Urbán császári csapatai ellen. Korecz a szerencsétlenül végződött vállalkozás után még aznap este visszatért a kolozsvári rendházba, de a többi piarista a visszavonuló magyar hadsereggel együtt Magyarországra távozott. Matusik, Thüringer és Végh január közepén tértek vissza a rendházba, a többiek pedig tovább is a seregnél maradtak.³³

[A piarista kispapok bekapcsolódása a harcokba]

1848 őszén a harci riadó felkeltette a piarista növendékek lelkesedését is. Ők is tömegesen sorakoztak a honvédszázlók alá. A katonának beállt növendékek örökre elvesztek a rend számára, mert a világosi fegyverletétel után az abszolutizmus halálra ítélte a piarista rendet a forradalomban és a szabadságharcban

³² PLE AE, Kopácsy József prímás iratai, *Acta religiosorum* (Cat. 22).

³³ MPRKL Prov., *Litterae Nostrorum*, fasc. 22. [V 53/22].

való részvétele miatt. Tehát az eltávozott növendékek nem térhettek vissza a rendbe. Közülük sokan valamelyik egyházmegyébe vétették fel magukat, mások világi pályákon keresték boldogulásukat. A rendelkezésre álló források³⁴ szerint a növendékek közül honvédek lettek: APÁTHY (Léb) ISTVÁN, aki tüzérhadnagyként szerelt le. Különösen kitűnt az 1849. július 2-i csatában, melyben Görgey az ő kartáclsövéseivel állította helyre a Monostornál megingott hadirendet. A fegyverletétel után Pesten bölcsészeti és jogi tanulmányokat végzett, majd a budapesti egyetem nyilvános jogtanára lett. A tüzérséghez vétette fel magát CSAPLÁR IGNÁC is. Huszonnyolc csatában vett részt s négyszer sebesült meg. Főhadnagyi rangot ért el. A szabadságharc után világi pap lett. GREGORICS GÁBOR a honvédtüzérekénél, mint főhadnagy a komáromi szigeten elhelyezett ágyútelep parancsnoka lett. 1849. július 2-án a monostori csatában haslövést kapott, július 10-én botra támaszkodva mégis átvette az üteg parancsnokságát. Görgey látván hősi magatartását, megdicsérte, majd néhány nap múlva maga tűzte mellé az érdemrendet. Városi levéltárosként halt meg Komáromban. KEMENES FERENC a harmadik hadtestnél szolgált Kiss Sándor és Vetter, később Vécsey és Damjanich parancsnoksága alatt. 1849. június 14-én a perlaszi ütközetben már mint hadnagy tüntette ki magát. Több sebből vérezve vitték el a csataterőről. Az ellenséges szurony mindkét tenyerét átszúrta s jobb karját is lövés érte. Erről az emlékezetes csatáról írta negyven év múlva:

„Nagyon kemény nap volt az akkor,
Sok ifjú hős elhullott ott;
Ki tudja, hány, kit égő sebbel
A csatavész földhöz csapott.”

A nagybecskereki kórházból ismét a harctérre sietett s a délvidéken harcolt a szerbek ellen. Augusztus 20-án Karánsebesnél tették le a fegyvert. Ekkor megsemmisítette a honvéd korában írt költeményeit és keserűségében összetörte a kardját. Osztrák fogságba került, majd bujdosnia kellett. Mivel a rendbe nem térhetett vissza, veszprémi egyházmegyei pap lett. Jóságossága és szerénysége miatt mindenki szerette s a tiszta vallásosságot és az önzetlen hazafiságot megszólaltató költészetével az irodalomban is jó nevet vívott ki magának. Mint veszprémi nagyprépost halt meg 1905-ben. LONKAY (Poznyánszky) ANTAL a későbbi újságíró, a Tanodai Lapok s az Idők Tanúja megalapítója, a Magyar Állam szerkesztője a szabadságharcban Perczel Mór tábornok főhadnagy-segéd-tiszteje volt. A temesvári csatában megsebesült. A szabadságharc után az üldöztes miatt sokáig kellett rejtőznie. NUCSE CZ JÓZSEF EDUÁRD ötévi növendékség

³⁴ MPRKL Prov., Rullae. MPRKL Prov., Epistolae Nostrorum, 1848-1850 [V 49/65-67]. SZINNYEI, i. m. PERÉNYI József, *Kemenes Ferenc (1829-1905)*, in *A veszprémi piarista gimnázium értesítője*, 1908/1909. AMBRUS József, *Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma*, I, Nagykikinda, 1892.

után lépett a honvédtüzérek sorába „*minthogy a kor akkori szelleme tőlem azt igényelte*” – írja Jaroslauból 1851. március 10-én a rendfőnöknek. 1849 nyarán az aradi várban szolgált Damjanich főparancsnoksága alatt. Ekkor már hadnagy volt. A világosi fegyverletétel hírére ők is feladták a várat Rüdigernek, aki megígérte nekik, hogy szabadon haza mehetnek. Ez azonban nem következett be, mert tisztársaival együtt Nucseczet is besorozták az osztrák hadseregbe egyszerű közemberként. Nucsecz a Mazzuchel 10. gyalogezred 3. századába került s kivitték Jaroslauba, Galíciába. Innen kérte a rendfőnököt 1851 márciusában, hogy szabadulása érdekében járjon közben. Tiszti rangot ért el POÓR JENŐ is, aki a 134. honvédtámaszpályában harcolt. A szőregi csatában súlyosan megsebesült. A szabadságharc után világi pályát választott. Kórházi főorvos, majd egyetemi orvostanár lett. RÉFFY ENDRE az Újházy-vadászcsapathoz vonult be. Együtt harcolt Erdősivel a branyiszkói, a kápolnai, isaszegi s a nagysallói csatában. Százados parancsnok volt, amikor a fegyverletétel bekövetkezett. Hosszú bujdosás után egyházi pályára lépett. SZENTGÁLI JÁNOS különösen a szerbek elleni hadjáratban tüntette ki magát. Vitézségeért hamarosan megkapta a főhadnagyi rangot. TANÁCS MÁRTON utászfőhadnagyként harcolt a függetlenségért. Világos után besorozták egy cseh gyalogezredbe és Lombardiába vitték. VIRÁGHALMI (Blumentritt) FERENC a honvédsereg 39. zászlóaljában szolgált. Résztvett Görgey téli visszavonulásában. Különösen a kápolnai csatában jeleskedett. A szabadságharc végén százados volt. Az összeomlás után őt is besorozták az osztrák seregbe és közlegényként ő is Olaszországba került. Hazatérése után szépirodalmi lapokba dolgozott. Jókai több regényét lefordította a Pester Lloyd számára. Írt regényt is.

A piarista kispapok közül léptek még a honvédség kötelékébe: ALVINCZY FERENC váci egyházmegyei pap, BABILON SZKY KÁROLY, MÁCSAY LUKÁCS újságíró, NAGY MIKLÓS, PALOTAI FERENC veszprémi kanonok, majd Kemenes halála után nagyprépost, PALOTAY LÁSZLÓ nagyváradi kanonok és VALTER LAJOS, aki őrmesterként szolgált. Megemlíthetjük itt BIRÁNYI (Schultz) ISTVÁNT is, aki néhány évig piarista növendék volt, de már 1841-ben kilépett a rendből. Ő is végigküzdötte a szabadságharcot. Világos után Amerikában telepedett meg.

Nemzetőr lett BOKOR FERENC és SZABÓ MIHÁLY. Szabó harcolt is a szegedi nemzetőrökkel együtt a verbászi és a kulai lázadó szerbek ellen. De nemsokára tollal cserélte fel a fegyverét. 1849 januárjában a Tiszavidéki Újság főmunkatársa lett, majd áprilisban megindította Szegedi Hírlap c. politikai újságot. 1849. július 22-én a kormánnyal együtt Aradra menekült. A fegyverletétel után visszatért Szegedre, de el kellett rejtőznie, mert elfogatási parancsot adtak ki ellene. Álnév alatt nevelősködött 1861-ig. Ebben az évben Szegeden tanítóképzőintézeti tanár, később igazgató lett. Közben hírlapírással is foglalkozott.

[A piarista iskolák diákjai]

A tavaszi napok és a szabadságharc mozgalmában élénk részt vett a tanárik példáján fellelkesült piarista diákság is.³⁵ A forradalmi idők kegyes iskoláinak ifjúságát, melynek a reformkor piarista diákjainak szellemi termékei, Kosuth Hírlapja és Vas Gereben Népbárátja voltak a kedves olvasmányai, a nemzeti szellem, egy-egy győzelem a szabadságharc idején, egészen elkábította. Jelen voltak a nemzetőrök gyakorlatozásain, zászlók alatt, ujjongó lelkesedéssel ünnepelték a bevonuló honvédeket, fogadták a sebesült honvédszállítmányokat s kikísérték a temetőbe a hősi halottakat. Még az iskolai elfoglaltság unalmas perceiben is a nemzet nagy erőfeszítése foglalkoztatta fantáziájukat. A tankönyvekben, füzetekben szokásos diákrajzok helyét ezekben a hősi időkben a vágató vasas német és a kivont karddal utána rohanó, lobogó mentéjű magyar huszár alakja foglalta el. S a piaristák a katonasors önkéntes vállalásával, a hazaszeregetre, bátor kiállásra való neveléssel még csak fokozták a fogékonylelkű ifjúság lelkesedését. A diákok sokszor maguk sem értették, hogy miért lelkesednek. Supka Antal, a veszprémi piarista gimnázium poetikai osztályának tanulója, a későbbi cisztercita apát, meg is kérdezte 1848 májusában az egyik magyar órán tanáruktól, Raffay Jánostól, hogy mi az a szabadsajtó? Megtetszettek nekik a divatos jelszavak, a dobpergés, a katonák büszke magatartása s ezek hatására sokan csaptak fel honvédnak az akkori idők piarista diákjai közül is.

A budai piarista gimnázium hatodik osztályából vonult be katonának Keleti Károly, a Statisztikai Hivatal későbbi igazgatója, s mint tüzér harcolta végig a szabadságharcot. A szegedi piarista diákságot Szebenyi Benő hatodikos s Ozoray Árpád képviselte tíz negyedik osztályos társával. Mindnyájan tüzérek lettek. Ozoray hadnagyi rangot ért el s résztvett Pétervárad védelmében, a kameniczi sáncok ostromában és bevételében, majd Guyon vezetésével a lugosi csatában. Helyszűke miatt a nagykanizsai diákok közül csak Horváth Vendel és Juhász, a nyitraiak közül Huszár és Nehéz nevét említjük meg. A veszprémi gimnázium hatodik osztályának mind a 27 tanulója önként jelentkezett honvédnak 1848 májusában. Utána piros karszalaggal még néhány napig jártak iskolába, majd a szokottnál korábban levizsgáztatták őket. 24-en mentek el a csatába. Tanáruk, Raffay János, a búcsúzásakor azt kötötte lelkükre, hogy mindenekelőtt a haza érdekeit tartsák szemük előtt s hozzanak becsületet a Patrona Hungariae zászlajára. S ők megfogadták a búcsúztató szavakat. A letenyei, móri, isaszegi, stb. csaták után Világosnál széthasogatták a Szűz Máriás zászlót, de nem tették le a legyőzött fegyverek mellé. Erről az ifjúságról írta Horváth Pius veszprémi tanár,

³⁵ A diákokra von. adatok: GRUBER, id. kézirat; HORVÁTH József, Az 1849-ki tábori, és ezzel rokon – Léva városát érdeklő eseményeknek rövid vázlata: MPRKL, Manuscripta, Ser. alt. [V 172/29/4] (válogatott kiadásai: *Isteni religiónk sáfára*, s. a. rend. KOLTAI András, in Igen, 10(1998), 3. sz., 19-20; *Piaristák részvétele*, i. m., 54-57; a teljes naplót Zachar Péter rendezte sajtó alá); DALMADY, i. m.; SZINNYEI, i. m. *Egy öreg honvéd emlékirataiból*, in: Új Ember, 1948. ápr. 25. (17. sz.)

amikor egyházi körök azzal vádolták a piaristákat, hogy az ifjúságot megrontják és féktelenségre nevelik: „*az ily ifjúság, mely a közel mult napok mozgalmában oly nemesen viselte magát, dicsősége hazának és a mi méltán irigylendő büszkeségünk.*”³⁶

Bármennyire is iparkodtunk teljes képet adni a szabadságharcban szereplő piaristákról, ez a törekvés csak részben sikerült. Forrásainkban ugyanis vannak még fegyverforgató rendtagokra vonatkozó utalások, de ezekből nem tudtuk megállapítani sem a számot, sem a neveket. Annyit mégis láthatunk az elmondottakból, hogy a piaristák az elsők között voltak, amikor fegyverrel kellett megvédeni azokat az eszméket, amelyeket az iskolában oly lelkesen hirdettek. Szívesen vállalták az áldozatot s a katona piaristák lelkesedése átragadt az otthonmaradottakra és a tanítványokra is. Az áldozatvállalás, melyből a polgári lakosság mellett más egyházi testületek is alaposan kivették a részüket,³⁷ a későbbi időkben túlságosan soknak bizonyult s csaknem a rend életébe került.

[A rendházak élete a szabadságharc idején]

Az otthonmaradt piaristák sem tudták magukat függetleníteni az eseményektől, ők is benne éltek az idők sodrában s meggyőződésüket nem rejtették véka alá. A naplószerűen vezetett *Historia Provinciae* s a *Historia Domusok*, továbbá a rendfőnöki levelezések, Gruber György rendfőnök s még inkább Horváth Pius lévai tanár a kor hangulatára becses adatokat tartalmazó naplójegyzetei azt mutatják, hogy az egész rend benne élt a szabadságharc hangulatában s magukénak vallották a függetlenségi harc örömeit éppúgy, mint bánatait, kedvezőtlen fordulatait. Nincs a szabadságharcnak olyan jelentős mozzanata, mely ne került volna be a tisztán rendi érdekű események megörökítésére szolgáló feljegyzésekbe. Természetesen találunk egyéni reflexiókat is. Ilyenek Cseh Ferenc rektornak a kolozsvári *Historia Domus*ba írt bejegyzései, melyek szerint „*tolvaj csordának*” nevezi az osztrák csapatokat „*s az osztrák abszolutizmus hóhérai*” Puchnert és Urbant, stb.

A rendházak élete nem lehetett nyugodt a harcok idején, mert mind a rendházakat, mind az iskolákat „*hazánk jelen körülményei közt rendkívül nehéz szolgálatok alatt elbetegedett nemzetőrök és katonák részére foglalták le*”.³⁸ A piaristák ennek ellenére is „*lelkes törekvéssel ápolták a reájuk bízott tanuló növendékeket. A tanodai szobák beteg s tanyázó katonaság számára elfoglalva tulajdon szobáikban adnak naponta leckéket; s habár a tábori mozgalmak, dob-, trombitazaj felverik a lehangolt lakosok zaklatott kebelét, a derék tanárok dacolva Mars fenyegető fegyvereivel, Minerva aegise alatt kitartó türelemmel*

³⁶ Nemzeti Újság, 1848. május 30.

³⁷ Ld. MESZLÉNYI Antal, *A magyar kat. egyház és állam 1848/49-ben*, Bp. 1928.

³⁸ *Historia domus M. Szigethiensis, anno 1849* (jelenleg ismeretlen helyen).

folytatják magasztos működésüket”.³⁹ A rendtagoknak akárhányszor ki kellett költözniük még a házból is. Ilyenkor a városban valamelyik ismerősüknél húzódtak meg. Máskor kis szegénységüket kellett megosztaniuk a beszállásolt katonasággal, étellel, itallal kellett ellátniuk őket, s fűtött helyiségekről kellett gondoskodniuk. A honvéd csapatokat mindig örömmel fogadták, még kilengéseik ellen sem panaszkodtak, de a császáriak viselkedése ellen már súlyos kifakadásokat olvashatunk forrásainkban. Az osztrákok „paródiázták az emberiséget! – írja Horváth. – Pedig a kegyes rendiek tisztos terítékű asztalához szorgalmasan megjelentek a sógorok, kávékat követeltek s talán lefizették a symbolát? Meg sem köszönték a jótartást! Megköszönte bezzeg a derék Horváth Mihály százados, hű érzetek nyilvánításával tolmácsolá teljes megelégedését”. A megszálló német csapatok kíméletlensége és embertelensége megrázó szavakat csalt a naplóíró tollára: „Kénytelen vagyunk panaszainkat elfojtani, Damocles kardja fölöttünk! Talán majd út a számolás órája; az igazságos Isten meghallgatja árva szolgálóinak kebelrázó jajveszékelését, megérett büntető kezének súlyát azokkal, kik azt cselekedték, hogy sírnunk kellett. Vállaink roskadoznak a katonai kíméletlen vashatalom alatt! Szegény magyar hazám! Mily szomorú lett a te arcod! Szegény becsületes magyar nép, keserűen adóztál a hazádhoz való hű ragaszkodásodért! De él még Isten az égben, ki az ártatlanok könnyeit és vércseppjeinek hullását számolja, ki ítéletet mond koldus és király fölött... Ti, kik koldusok és hazátlanok üldözésében örököltétek meg neveiteket, nem féltétek-e, hogy jöhet idő, mikor senki sem vár reá, mely titeket látand idegen ház küszöbén koldulni, házatlanul, senkitől sem félve, senkitől sem szeretve? Átkozott leend, ki ha fáradtak lesztek, házába fogad, ha fáztok, tűzhelyhez bocsát, ha meghaltok, eltemet. Átkozott leend a sír, mely csontjaitokat lenyeli, átkozott a fű, mely azon megterem és áldott az, mely paloták küszöbét fogja lepni!”

A honvédeknek szívesen álltak rendelkezésre, ápolták a házukban fekvő sebesülteket, örültek sikereiknek és félve várták az újabb híreket. A magyaróvári Historia Domus írója feljegyezte, hogy „október 28-ig aggódtunk a schwechati csata kimeneteléért” s szomorúan nézték, amikor „a balszárny, a zöm, rendetlen csoportokban menekült Óváron és Mosonon át”. Horváth naplójában pedig azt olvassuk, hogy a lévai piaristák a várhegyről nézték a nagysallói csatát. „Bömböltek az ágyúk, ropogtak a puskák. Délelőtt 9 órától délután 3 óráig harcoltak a lelkesedett magyarok és győztek; erősen üzték a császáriakat. Zselizen ólakból hurcoltattak ki az elbujt német hősök!” Másnap, április 20-án átmentek a nagysallói csataterre, ahol „a holtak és lótetemek mellett sok apró puska-, kartácsgolyót lehetett szedni, gránát darabokat, ágyú golyókat...” A szegedi piaristák a szőregi csatának voltak szemtanúi. A historia domus írója részletesen beszámolt a csata lefolyásáról és felháborodva emlékezett meg a visszavonuló honvédeket üldöző császári vadászokról, akik „még a fegyvertelen újszegedi la-

³⁹ HORVÁTH József id. naplója. – Más rendházakra ld. még: MPRKL Prov., Epistolae Nostrorum, 1848-1850 [V 49/65-67].

kosokat is lövöldözték. Mi habár háborús időkben történt, de fegyvertelen embereket üldözőbe venni és baromként lödözni, embertelen tett. Ez történt augusztus 3-án a délutáni órákban.”

[A meghurcoltatások kezdete 1849 tavaszán]

Sokan az élőszó varázsát, a szólás fegyverét állították a nemzeti ügy szolgálatába, mint RAFFAY JÁNOS kalocsai igazgató is, aki a Figyelmező 1849. évi 47. száma szerint Pakson karddal az oldalán lázító beszédet mondott. A kompromittáltaknak a hadi szerencse fordultával menekülniük kellett. A kisszebeni rendházból VENGRICZKY JÓZSEF, KAPRONCZAY EDVÁRD, RAPPENBERGER KAJETÁN és KÖNIG MÓRIC jutott erre a sorsra;⁴⁰ Kolozsvárról SZABÓKY ADOLF és BARTOS JÓZSEF a nagyvárad iргalmasokhoz, más rendtársai a debreceni piaristákhoz menekültek. SZAIFF JÁNOS nagybecskereki rektort a szerbek száműzték⁴¹ stb. Ezek a kompromittáltak menekülésükkel elkerülték a császári csapatok bosszúját, de a nyilvános fegyvergyakorlatokon való részvétele s nem titkolt érzelmei miatt az uralkodó iránt nem hűségese ember hírében álló CSEH FERENC házfőnököt, amikor Puchner tábornok elfoglalta Kolozsvárt, 1848. november 23-án, gr. Kemény Sámuel, Filtsch János, Nagy Péter, Mósa József és Bodor Elek kolozsvári lakosokkal együtt túszként vitték el Nagyszebenbe.⁴² A szászok a római császárhoz címzett fogadóba zárták őket, mert „más zárt helyeik, kasszárnyáik, kolostoraik, intézeteik hozzánk hasonló szerencsétlen magyar kezesektől már hemzsegték” – írja Cseh Ferenc a rendfőnöknek. A négy hónapig tartó fogság alatt sokat szenvedtek. „Ablakunk alatt a fegyveres szász őr, ajtónk előtt egypár hasonló poroszló állott; ha az ablakon akartunk kinézni, főbelövéllyel fegyvereztet; ha a folyosóra mentünk szabadabb lélekzés okáért, puskaagglyal vagy szurónnyal, vagy golyóval kinalgattak; hogy éjjel ne alhassunk, az őreket beállították a szobába s így örökös zörgés és csörtetéssel kínoztak; máskor, ha kedvök kerekedett, heten-nyolcan a szobánkba rohantak s nem volt oly gyalázat és piszok, mit a magyar névre nem szórtak volna.” Csak Bem közeledésének hírére javult valamit a sorsuk. A régi őreiket leváltották s csak két polgárőr ügyelt fel rájuk. Kényelmetlen helyzetükből 1849. március 11-én szabadultak ki. Ekkor Bem csapatai megszállták Nagyszeben. A bevonuló magyar huszártiszt mindjárt a város megszállása után beugratott a vendéglő udvarára s nevéükön szólította az ott internált foglyokat. Kemény Sámuel, őrei iránt való kíméletből, figyelmeztette a huszártisztet, hogy mindnyájan itt vannak, akiket ke-

⁴⁰ MPRKL Prov., Epistolae Nostrorum, 1850 [V 49/67].

⁴¹ MPRKL Prov., Epistolae Nostrorum, 1850 [V 49/67].

⁴² Magyar Országos Levéltár, Abszolútizmus kori levéltár, Kais. Comissär für die Civilangelegenheiten in Ungarn Kar Geringer, Elnöki iratok (D 51), 1850, n° 1219/GG. MPRKL Prov. [V 443/„Religiosorum” 5]. Historia domus Claudiopolitanae (jelenleg ismeretlen helyen).

res, jó bánásmódban részesültek, tehát ne bántsanak senkit. Cseh Nagyszebenből visszament Kolozsvárra s átvette a házfőnökséget Hornyay Ambrustól, az ideiglenes házfőnöktől, minthogy azonban ismét el akarták fogni, júniusban Magyarországra szökött. A szabadságharc leverése után politikai kijelentései s politikailag súlyosan kompromittált egyénekké váló sűrű érintkezései miatt őt is elmarasztalták s a tanítástól is eltiltották.

A meghurcoltatásban sok piarista osztozott még Cseh Ferencsel, mert őszinte magyar érzésüket, függetlenségi szellemüket bevitték a tantermekbe s ez újabb kellemetlenségeket, bebörtönzéseket tartogatott számukra. Alig került a főváros Windischgrätz hatalmába, már 1849. január 17-én éjjel fegyveres katonák jelentek meg a pesti rendházban s letartóztatták és a katonai főparancsnokságra vitték PETLANOVICS ALAJOS tanárt. A következő napon Budára, a József-kaszárnyába szállították, ahol Czuczor Gergely volt a fogolytársa. Mindkettőjük ellátásáról Csaplár Benedek buzgóságából a budai piarista rendház gondoskodott. Petlanovics ellen az volt a vád, hogy tanítás közben lázító kijelentéseket tett az ifjúság előtt. Március 6-ig tartották fogságban. A vizsgálat eredményeképpen a budai cs. kir. hadrendőri központi bizottság eltiltotta a tanítástól és meghagyta a rendkormányoknak, hogy „teljes megjobbításáig” a szentgyörgyi rendházban internálják. Petlanovics a rendfőnök intézkedésére Barcs Ferenc aszisztens kíséretében március 14-én meg is érkezett Szentgyörgyre.⁴³

Hasonló okok miatt tartóztatták le a budai piaristák közül PERLAKY LÁSZLÓT 1849. február 20-án. Ekkor már SUHAJDA SÁNDOR is Budán raboskodott. Perlaky a Verbőczy u. 9. sz. alatt lévő börtönbe került. Itt hallgatta ki március 7-én Leuzendorff Lajos százados hadbíró. Leuzendorff votum informativuma szerint Perlaky forradalmi szellemben nevelte tanítványait. Ezt bizonyítja, hogy 1848 decemberében a forradalmat dicsőítő dolgozatokat íratott velük s retorikai előadás alatt is forradalmi mondatokat hozott fel példának. A vádak a tanúk, a tanulók csatolt 32 dolgozata s a saját beismerése is igazolta. Védekezését, melyben az izgatott közhangulatra, nehéz helyzetére, a példákkal kapcsolatban pedig arra hivatkozott, hogy ezekkel csak az előadott anyagot akarta megvilágítani, nem fogadta el a bíróság. Ellenben súlyosbító körülménynek vették azt, hogy a kérdéses dolgozatokat az olmützi manifestum után íratta s hogy azokat megdicsérte. Enyhítő körülménynek mindössze azt számították be, hogy már hatodik helyen van fogságban s hogy ezalatt sokat szenvedett.

Perlakyt ugyanis április 23-án a budai várat fenyegető ostrom miatt 32 politikai fogollyal együtt Budáról útnak indították Laibach felé. Ezzel a fogolycsoporttal vitték el gr. Batthyány Lajost, gr. Károlyi Györgyöt és gr. Zselinski Lászlót is. Május 7-én érkeztek meg Laibachba. Innen június 23-án a pozsonyi

⁴³ MPRKL Prov. [V 443/„Religiosorum” 5]. MPRKL Prov., A rendkormányhoz küldött levelek másolati könyve, 1848-1849 [N 60/54]. MPRKL, A pesti rendház levéltára, Historia domus Pestiensis, I [V 150/84], anno 1849. PRÓNAI Antal, *Czuczor Gergely budai fogsága*, in TOMA István, *Élet és irodalom*, Bp., 1914, 447-460.

várba, augusztus 12-én Olmützbe szállították őket. Olmützből szeptember elején Pozsonyba, majd gőzhajón Győrbe, onnan Kisbéren, Mórton és Székesfehérváron át kocsin utazva szeptember 12-én jutottak el Pestre az Újépületbe. 1849. szeptember 19-én hirdették ki Perlaky előtt az ítéletet. Nyolc évi várfogságra ítélték.⁴⁴ Az ítélet kihirdetése után több világi pappal együtt megláncolva Olmützbe vitték. Pozsonyig hajón, onnan pedig vonaton tették meg az utat. Olmützben saját költségükre élelmeztek őket. Ezzel kapcsolatban Szentiványi Vince a pesti katonai kerület kir. főbiztosa 1850. február 13-án kelt átiratában felszólította a rendfőnököt, hogy „az olmützi álladalmi fogházban lévő Perlaky László évenként 60-70 pftnyi élelmezési költségeinek az ájtatosrend által mennyiben eszközölhető fedezése iránt értesíteni ne terheltessek”.⁴⁵ Perlaky több paptársával együtt 1850-ben Olmützből Josephstadtba került. Itt érte az első nagy amnesztia, mellyel a kormány, Haynau bukása után, forradalmi vétségek miatt egytől tíz évig terjedő büntetéssel sujtott 109 elítéltnak megkegyelmezett. Az amnesztiarendelet értelmében 1850 júliusában Perlaky is kiszabadult.⁴⁶ Hutter Antal rektor jelentése szerint október 1-jén már meg is érkezett Tatára, de nem taníthatott, mert forradalmi érzelmei miatt örökre eltiltották az ifjúság nevelésétől.⁴⁷

1849 tavaszán, míg a császáriak hatalmukban tartották a fővárost, Szőgyén Lászlónak, az ideiglenes polgári közigazgatás elnökének március 3-án kelt rendelete a forradalomban való részvételük miatt a budai gimnáziumból HANÁK JÁNOST, a pestiből BAMMER KÁROLYT is egyersmindenkorra eltávolította a tanári pályától. LUTTER NÁNDORT, RIBIÁNSZKY ADOLFOT, VASS JÓZSEFET, CSERKUTI JÓZSEFET, SÁRRÉTI ÖDÖNT, SÁRVÁRY BÉLÁT és KEMÉNY JÁNOST ideiglenesen felfüggesztette; VASHEGYI ALAJOS, NACHTIGAL JAKAB és CSAPLÁR BENEDEK ügyében úgy intézkedett, hogy más iskolákba kell őket áthelyezni.⁴⁸ A rendfőnöknek ezeket a rendelkezéseket végre kellett hajtania. Még az sem használt, hogy „Jellasich főtábornagy április 10-i levelében némelyek nála felhozott esedezésének következtében Kemény János pesti tanárt óhajtaná Pesten marasztalni”.⁴⁹

⁴⁴ Hadtörténelmi Levéltár, K.k. Kriegsgericht zu Pest (IV/7), 1849, fasc. 2, n° 259.

⁴⁵ MPRKL Prov., [V 443/„Religiosorum” 5].

⁴⁶ Hermann Egyed, A magyar kat. papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932. 100. l.

⁴⁷ MPRKL Prov., Litterae Nostrorum, fasc. 22. [V 53/22].

⁴⁸ MPRKL Prov., [V 443/„Religiosorum” 5].

⁴⁹ MPRKL Prov., Rendkormányi (konzisztórium) jegyzőkönyvek, 1848-1849 [N 60/52], 1849. ápr. 11. ülés.

Bátor kiállításért a piarista diákság is meghozta a maga áldozatát. Hanecker Lajos magyaróvári gimnazistát a császári katonaság 1849. június 12-én egy időre elhurcolta, mert dicsérte előttük a magyar huszárokat.⁵⁰

[A végső harcok és a fegyverletétel]

A meghurcoltatások, bebörtönzések nem tették óvatosabbá a piaristákat, mert a nemzet ügyét a saját ügyüknek is tekintették. Ez világlik ki abból a hangulatváltozásból, melyet írásaikban megörökítettek s mely teljesen azonos volt a magyarság szabadságharcbeli hangulatával.

A dicsőséges tavaszi hadjáratok idején mindenkin győzni tudó, verhetetlen titánnak tartották a honvédsereget, de a januári visszavonuláskor s az orosz beavatkozás után délibábkergetők ké váltak ők is. Nem vesztették el a reményt, de a józan reálpolitikai éleslátás híján, mint eddigi szabadságharcainkban mindig, most is csodában bíztak, külföldi beavatkozásban reménykedtek, szájról-szájra adták, sőt fel is jegyezték a nehéz helyzet szülte s az egész országot bejáró legképtelenebb híreket. Nem véletlen, hogy amíg a nemzet ügye jól állt a harctereken, nem volt szükség ilyen éltető hírekre, míhelyt azonban rosszabbodott a helyzet, a nép fantáziája a saját megnyugtatóására vég nélkül gyártotta a rémhíreket. „Nincs ember a szaloni uracstól kezdve az utolsó csőszig, ki valamit mondani ne tudna”⁵¹ – olvassuk Horváth január 29-i bejegyzésében. 1849 január végén, amikor Görgey visszavonulóban volt s a Felvidéken folytatott döntő jelentőségű harcokat, a szorongó magyarság körében olyan hírek keltek szárnyra, hogy Perczel Mór már kiűzte Pestről a németeket; Jellasichnak a Tiszán átkelt csapatait a honvédek megsemmisítették; a magyar csapatok már Szolnokon túl előre-haladtak; a franciák benyomultak Itáliába s ezért az osztrákok kivonják csapataikat Magyarországból.⁵¹ Ezeket a híreket elhitték, erőt merítettek belőlük és terjesztették egymás között. A tavaszi hadjárat sikerei közben a piaristák feljegyzéseiben nem találunk egyetlen rémhírt sem. Együtt bizakodtak, ujjongtak ők is az országgal. Naplóikban pontosan beszámoltak mindenről, arról is, hogy a függetlenségi nyilatkozat öröme hogyan ünnepelt az ország. „Kossuth Lajos kormányelnököt, hazánk fáradhatatlan emberét éltetve a távoli helyekről szekereken nemzeti lobogók alatt tólult a nép a járási s megyei központokba, hogy meghallgassák az ausztriai bilincsektől felszabadító szöveget.” Szónoklatok hangzottak el s „illedelmes, komoly tartásával bebizonyítja a nép, mikép derék harcosaink kivívott szabadságát zsengejében tudja méltányolni, melynek éltető, ápoló lombjai alatt élvezhette a szellemi és anyagi javakat, nagygyá lehet, lennie kell hazánknak”.⁵² A teljes függetlenség kivívásán érzett öröm áthatotta a

⁵⁰ MPRKL, A magyaróvári rendház levéltára, Historia Domus Óváriensis, liber II, [V 335/10], anno 1849.

⁵¹ GRUBER, id. kézirat. HORVÁTH J., id. kézirat (jan. 29-31.).

⁵² HORVÁTH J., id. kézirat, 1848, május 9.

piarista rendet is. Ennek bizonyosságára PALOTAI JÓZSEF rendfőnök Buda elfoglalása után, május 24-én az egész rend nevében lelkeshangú hódoló iratot küldött Kossuthnak Debrecenbe. „*Megadá valahára érni az isteni gondviselés – írja hódoló iratában, – hogy a nemzet ősi szabadsága és ünnepélyesen kimondott függetlenségének dicső kivívása után saját kebeléből származott független kormányának hódolhat és teljes bizodalmon nyugvó készséggel tisztelheti azon törvényeket, melyek óhajtott eredménye a nemzeti közboldogság leend. – A nemzeti kormánynak őszintén hódolók és a törvények irányában tántoríthatatlan engedelmisséget fogadók sorában siet a kegyes tanítórend kormánya is megjelenni. Teszi pedig ezt annál határozottabb akarattal, minél tisztábban van arról meggyőződve, hogy a nevelési pálya foglalkozásai, melyek pontos és lelkiismeretes teljesítése által a közboldogság tetteles előmozdításában, eddigi buzgalomához híven részt venni ezentúl is törekedendik, egyedül akkor hozhatna kivánt gyümölcsöt, ha a kormánnyal minden közjóra való célzásban egyetértve őszintén tett ezeneli hódolást s a hazai törvények iránt fogadott tántoríthatatlan tisztelés vetendi meg alapját mind a szülőkre, mind a szeretett hazára nézve kiszámíthatatlan fontosságú működésének...*”⁵³

A nagy örömet azonban az orosz beavatkozás hírére ismét kételkedés váltotta fel. Az új fordulatra keserűséggel párosult bizakodás csendült ki HORVÁTH JÓZSEF piarista naplójából: „*A jó Isten tudja, mikor és mily eredménnyel leend vége a rettenetes scénának. De sok vér elpatakozott immár egy család önkénye miatt! Az orosz óriási erejét használja az osztrák, de a magasztos lelkesedés, az igazságos ügy, ellenszegül s kivívja szabadságát a megbukott trón romjai felett; dicsőségesen helyeztetik vissza a Magyar őseitől öröklött vitéz nemzeti sorába.*” Ismét új rémhírekkel találkozunk országszerte. Az egykorú Horváth szerint nincs semmi baj, mert Rákoson ötszázezer felkelő várja az oroszokat s Franciaország hadat üzent Ausztriának. Két hét múlva már arról számolt be, hogy 180 ezer főnyi francia hadsereg megszállta Vas megyét. „*Adná az ég ezen tudósítás való igazságát – írja, – vajmi meleg karokkal fogadnók a szabad föld rokon harcosait!*” Minél inkább közeledett a vég, annál vakmerőbb hírek születtek. Mint befejezett tényről számolt be a lévai piarista augusztus 3-i feljegyzésében arról, hogy „*az angol királyi főherceg, a kellemdús Viktória fia elfogadta a magyar koronát. Tehát Britannia a magyar ügyet közbejöttével támogatandja.*” Négy nappal a világsi katasztrófa előtt, a temesvári csata napján, augusztus 9-én, még országszerte az a hír járta, hogy a honvédek Tiszafürednél teljesen megsemmisítették az orosz csapatokat. Horváth még térképet is közölt a csatáról s szakszerű magyarázatokat fűzött hozzá.

A világsi fegyverletételről az ország különböző részeiben a rongyosan, fáradtan hazakerült katonáktól csak hetek múlva értesültek. Ezért a rémhírek és a

⁵³ Palotay József tartományfőnök és Horváth Cyrill titkár levele Kossuth Lajoshoz, Pest, 1849. máj. 20.: MPRKL Prov., A rendkormány üléseiből kelt levelek másolatí könyve, 1848-1852 [N 60/53], 1849/40.

bizakodások nem szüntek meg a fegyverletétellel. Augusztus 22-én még Horváth is feljegyzésre méltónak találta azt a hírt, hogy „*a nemzet sem angol, sem francia beavatkozást nem reményelhetve, túlcsigázott erejét kímélendő, az orosz cár vejét, Leuchtenberg herceget fogadja királyának. Az orosz sereg tehát a magyar ügy pártolására felhívva, fegyvereit megfordítja*” – igaz, azt is hozzátette: „*legalább csekély politikus nézeteink a józan logikától támogatva így vigasztalják szomorgó keblünket*”.

A fegyverletétel híre kétségbeesést szült a lelkekben. A hősi vállalkozás, a sikerek és kudarcok közben elszenvedett vér- és anyagi veszteség, a nagy erőfeszítések, most egyszerre hiábavalóknak bizonyultak. A következő évtized előre sejtett bosszúja döbbenetes csendet parancsolt a magyarságra s a jövő idők kérdéseinek özöne zúdult a nemzetre. A forradalomban való szereplése miatt halálra ítélt piarista rend az elkövetkezendő abszolutizmus idején is osztozott a magyarság sorsában. Kitartó, szívós küzdelmet folytatott a fennmaradásáért s a magyarság jövőjébe vetett hittel, nem törődve az újabb üldözésekkel és bebörtönzésekkel, a magyar nyelv és szellem fellegvéraivá építette ki valamennyi iskoláját. Az összeomláskor az országos hangulat hatása alatt álltak ők is s rajtuk is erőt vett a pillanatnyi kétségbeesés. Az egész rend hangulatát örökítették meg a máramarosszigeti rendház Historia Domusának ezek a honfibuval teli, mélyen fájdalmas szavai: „*... et sic Hungaria, quae legibus suis per annos 800 et ultra regebatur, facta est provincia, subiugata*” (s így Magyarország, amelyet nyolcszáz esztendőnél tovább saját törvényei szerint kormányoztak, most leigázott tartomány lett) s az egész rend lelkületét tükrözték a már többször idézett Horváth József lévai piarista 1849. szeptember 19-én írt naplójegyzetei: „*Mi lesz ezután? Mi történik a honvédekkel? Mi velünk? A jó Isten tudja; előttünk titok, mi a végzet könyvébe íratott.*”

A tanulmány eddig a következő helyeken jelent meg: A budapesti piarista gimnázium és általános iskola értesítője, 1947/48, 15-37; A mosonmagyaróvári piarista gimnázium és általános iskola értesítője, 1947/48, 13-35; A veszprémi piarista gimnázium és általános iskola értesítője, 1947/48, 13-35; Vigilia, 63(1998), március [rövidített közlés]; Piaristák részvétele az 1848/49-es szabadságharcban, összeáll. VARGA Miklós, Veszprém, 1998 [a szerk. által átalakított és bővített közlés]. – A Vigilia számára rövidített változat az interneten két helyen is megtalálható: <http://www.katolikus.hu/vigilia/9803gal.html>; <http://server.dugonics-szeged.sulinet.hu/piarista/piarharc.html>.

A tanulmány elkészítéséhez Dr. Freidreich Endre rendi főkönyvtáros nyújtott értékes segítséget.

II. BESZÁMOLÓK: TANULMÁNYUTAK, VERSENYEK

Calasancius Training Program

2000 áprilisában Görbe László, a Budapesti Piarista Gimnázium igazgatója közzétette a Stephen Gerencser Sch. P. Calasancius Fund pályázatát, az akkori 11. évfolyamos diákok számára. Ez a következőket tartalmazta:

*Bizonyos feltételek teljesítése esetén 2000 októberében
négy diák három hetes tanulmányútra mehet Buffaloba.*

*A kinttartózkodás alatt üzleti kommunikációs képzésben részesülnek,
bepillanthatnak az amerikai üzleti életbe.*

Ezáltal lehetőség nyílik az üzleti nyelv elsajátítására és használatára is.

Az Alapítvány finanszírozza diákok kiutazását, szállását és teljes ellátását. A szülőkre csak a vízum és a biztosítás anyagi vonzata hárul.

A pályázat meghirdetését követően megkezdődött a 2 hónapos magyarországi előképzés, melyet Tóth Zoltán, az Alapítvány tanácsadója irányított. Először nyolc előadás hangzott el, amelyek alapvető pénzügyi, közgazdaságtani, vállalkozástani és tőzsdei alapismereteket nyújtottak a 28 jelentkező diáknak. Egyetemi tanárok, ismert cégek vezetői valamint brókerek tartották a képzést. A programban egy bróker cég meglátogatása, bemutatása is szerepelt.

A második hónap vége felé egy esszé kidolgozása volt az új feladat. Ebben egy közgazdasági témájú tanulmányt kellett rövid egy hét alatt elkészíteni részben angol nyelven. Három téma közül lehetett választani:

- A kisbefektetői érdekek védelme a Budapesti Értéktőzsdén
 - A New York-i és a budapesti tőzsde összehasonlítása
 - A kisbefektetőket támogató jogszabályozás a Budapesti Értéktőzsdén
- A tanulmányt 8 diák készítette el a kiszabott időpontra.